



**4**

## SISUKORD

- J. VIIDANG: RIIGIVOLIKOGU POLIITILISE PALGE ÄÄRJOONI
- J. PAADLA: EUROOPA UUE ÜMBERKORRALDAMISE LÄVEL
- V. SANGLEPP: MEESÕPETAJATE ARVULINE KAHANEMINE
- E. KULL: ÜLIKOOLI ÕPPERAAMATUTE KÜSIMUS
- J. VILMS: RAHVA-ARVU VÄHESE JUURDEKASVU PÕHJUSIST

### SISEPOLIITILINE RINGVAADE

- E. SALURAND: VALITSUSVÕIM JA RAHVAS
- „ RAHVAESINDUS JA SEADUSANDLUS

### MAJANDUSLIK RINGVAADE

- E. K.: VALLAOMAVALITSUSTE REFORM

### VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

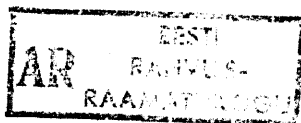
- ARDO PEARU: VIIMASEID VÄLISPOLIITILISI SÜNDMUSI

### AJAKIRJANDUSE VEERGUDELT

- VA: VANA LAUL
- „ KAS MINEVIKU REVISION?

### KIRJANDUS

- K. SÄRGAVA: „PÕHISEADUS JA RAHVUSKOGU“





# ÜLD-MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

## EESTI RAHVUSLASTE KLUBIDE LIIDU HÄALEKANDJA

NR. 4 (56)

25. OKTOOBER 1938

VI AASTAKÄIK

### RIIGIVOLIKOGU POLIITILISE PALGE ÄÄRJOONI.

Poliitiline hooaeg on avatud. Esmaspäeval 10. skp. pidas oma koosolekut Isamaaliidu keskkomitee täiskogu ja teisipäeval 11. oktoobril avati Riigikogu sügisene istungjärk mõlema koja s. o. Riigivolikogu ja Riiginõukogu ühise koosolekuga. Kuid juba varemalt oli Presidendi poolt kokku kutsutud Riigikogu välis- ja riigikaitsekomisjonid. Avalikkusele antud informatsiooni põhjal põhjustas eelmainitud komisjonide kokkukutsumist äsjane välispoliitiline seisund, mis oli ebamäärasem ja pinevam kui kunagi varemalt meie omariikluse kestel. Ent välispoliitiliste kaalutluste kõrval äratas otsus — otsesse ühendusse astumise kohta parlamendi institutsioonidega, tähelepanu ka selles mõttes, et see tõendas meie juhtiva riigivõimu tahet — tõmmata rahvaesindust ka tõsisemate probleemide kaalumisel senisest heakskiitja osast sündmuste kaasaraäkija ja kaasaotsustaja ossa, nagu on mõeldav vaid demokraatlik-parlamentliku riigikorra juures.

Kaleidoskoopiliselt kirevate välispoliitiliste sündmuste keerus on viimasel ajal tunduvat vähenenud meie kodanikkonna huvi riikliku tänapäeva vastu. Ent ühenduses rahvaesinduse kokkuastumisega kerkib poliitiliselt mõtleja kodaniku ette siiski kompleks küsimusi, milledest tähtsamatena võiks märkida järgmisi:

Kui suurel määral suudab uus rahvaesindus olla oma valijate maailmavaatelistele tõekspidamiste ja õiglusnõuete kehastajaks ja kui palju on ta suuteline rahva enamiku tahte kujundamiseks; kui palju suudab ta olla oma valijate silmaks ja kõrvaks muutuv as majanduslikus ja poliitilises olundis ja kui suurel määral suudab ta kooskõlastada valijasringkonna lokaalseid huvisid valimisloosungites deklareeritud riigi- ja üldhuvidega; kui suur on parlamendi kui seadusandliku aparaadi töövõime elunõuete kohaste normide väljatöötamises ja kui suurel määral ilmutab ta aknast väljarääkimise tahet oma igapäevases tegevuses; millises ulatuses kasutab parlament oma riigivolikogu osas temale põhiseadusega

kindlustatud õigusi valitsuse tegevuse kontrollimises ja kui suurt järjekindlust ilmutab ta omaksvõetud poliitilise suuna hoidmisel; millisel määral ilmneb rahvaesinduse mõju avaliku arvamise kujundamises ja kui palju suudab ta oma eeskujuga ja selgitustööga kasvatavalt mõjuda oma valijaskonnale.

On selge ilma pikemata, et objektiivse vastuse leidmine neile küsimustele pole kerge. Reaalsemaks ja objektiivsemaks aluseks parlamendi töövoime ja poliitilise tegevuse hindamisel on tema töötulemused. Kuid arvestades tõsiasja, et meie rahvaesinduse esimene istungjärk kestis vaid paar kuud, ei saa ka seda mõõdupuud kui objektiivset alust kasutada rahvaesinduse võimete ja poliitilise tegevuse vaagimiseks. Teatud aluseks rahvaesinduse poliitilise ilme selgitamisel on valimiseelsed programmikõned ja kihutuskirjandus. Kuid ka siin tuleb silmas pidada tõsiasja, et meie esimesed valimised nelja ja poole aasta pikkuse vaikiva oleku järele toimusid mitmeti erakordseis oludes ja selle tõttu ei saa ka selle ühekülgsel ja puuduliku materjali põhjal teha konkreetseid ja eksimatuid järeldusi, vaid tuleb piirduda pinnaliste ääremärkustega.

Uue ja arvult kolmanda põhiseaduse esimestele valimistele oli iseloomulik, et valimistel puudusid meil organiseeritud poliitilised rühmitised erakondade näol, sest valimisi ei teostatud parteipoliitilisel, vaid isiklikul ja nn. seltskondlikul alusel, kusjuures pearõhk koondati sellele, et põhiseadus viidaks ellu „õiges vaimus ja kokkuleppe tähe all“, nagu seda deklareeriti ainsa tegevusvaba koondise — rahvarinde valimisproklamatsioonides.

Valimistel taotleti, et Riigivolikogus saavutaks otsustava ülekaalu põhiseadust pooldav rahvarinne, kuna need kandidaadid, kes võiksid asuda opositsioonilisele seisukohale uue põhiseaduse suhtes, jääksid Riigivolikogus vähemusse.

Need taotlused on mõistetavad, kui võtta arvesse, et põhiseaduse elluviimine, s. o. põhiseaduses ettenähtud võimuorganite vahekordade reguleerimine ja uue mehhanismi tööle rakendamine aja- ja elunõuete kohaselt — on tavaliselt raskem kui põhiseaduse väljatöötamine. Et uus põhiseadus võiks püsida pikemat aega, selleks peab ta alles juurduma rahva poliitilistesse, õiguslikesse ja moraalsetesse tõekspidamistesse, mahtudes selle juures täielikult ka ümbritseva tegeliku elu raamidesse. Pole mõeldav niisuguse põhiseaduse pikemaajaline kestus, mis kutsub esile reaktsiooni rahva poliitilistes ja moraalsetes õigekspidamistes. Samuti kujuneks lühikeseks ka sellise põhiseaduse eluiga, mille ellurakendamisel ilmnevad suuremad häired majanduse või sotsiaalelu aladel. Neilt lähtekohadelt on arusaadav, miks juhtiv võim eelistas parlamendi kujundamisel uut põhiseadust pooldava ja valitsuse senist tööd heakskiitva rühmitise ülekaalu, mis aitaks kindlustada, et üleminek seniselt autoritaarselt režiimilt demokraatlik-parlamentlikule süsteemile ei kujuneks liiga järsuks ja valitsus leiaks parlamendis heakskiitva kõlapõhja oma senisele tegevusele.

Kõik need asjaolud vajutasid oma pitseri valimiseelseile „programmikõnele“ ja levitatavale kihutuskirjandusele.

Valimiseelseile kõneledele oli iseloomulik, et täistoonide asemel tarvitati kõikjal vaid pooltoone, mille tõttu kõned oma sisult kujunesid võrdlemisi üldsõnalisteks ja ei sisaldanud mingit konkreetset poliitilist programmi. Samasugune „con sordino“ toon iseloomustab ka valimiseelseid

proklamatsioone, kus puudub konkreetset fikseeritud tegevuskava ja üksikasjalisemalt sõnastatud valimisplatvorm. Nende ridade kirjutaja poolt läbisirvitud proklamatsioonides torkas silma lähemalt väljatöötatud valimisplatvorm ainult ühel Tartu kandidaadil. Samuti võiks enam-vähem ühtlasest, suurtes joontes väljatöötatud valimisplatvormist kõnelda ka rahvarinde kandidaatide kihutuskirjanduse põhjal. Kõigi väljaspool rahvarinnet esinejate valimisproklamatsioonide ilme oli aga võrdlemisi kirju.

Valimismaterjali lähemal vaatlusel võiks hea tahtmise juures valimistel esinenud kandidaate siiski rühmitada neljaks eriilmeliseks vooluks.

Tooniandva rühmitise moodustasid rahvarinde kandidaadid, kelle valimisprogrammi ühiseks nimetajaks oli — „põhiseaduse elluviimine õiges vaimus“. Teise, vähearvulisema rühmitise moodustasid kandidaadid, kes oma proklamatsioonis rõhutasid kodanike põhiõigusi ja põhiseaduse rakendamist demokraatlikus vaimus. Kolmas rühmitis tõstis välja töötavate kihtide sotsiaalse seisundi parandamise küsimused, kuna neljanda rühmitise ühiseks nimetajaks oli, et kandidaat „parteidesse ei kuulu“.

Selle kõrval sisaldasid aga kõigi rühmitiste kandidaatide valimisproklamatsioonid palju ühiseid üldsõnalisi ilusaidsid soove rahva ja riigi üldisest hüvangust, rahva majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise taseme tõstmisest jne.

Nagu ülal mainitud, oli rahvarinde kandidaatidel valimisloosungina esiplaanile tõstetud põhiseaduse elluviimise küsimused. „Uus põhiseadus rakendugu ellu õiges vaimus“ — deklareerib rahvarindlaste valimiseelne brošüür. Samal ajal aga rõhutatakse teiselt rindelt: põhiseadus viidagu ellu „tõsisel demokraatlikus vaimus“ ja „põhiseadus tuleb viia ellu rahvalitsuse suunas, kus kõrgem võim on rahva käes“. Nende loosungite iseloom muutub arusaadavaks, kui võtta arvesse, et uus põhiseadus oma laadilt on võrdlemisi painduv ja avarapiiriline, võimaldades valitsuse, parlamendi, riigipea ja rahva võimuvahekordi mitmeti tõlgendada, nagu sellele varemalt on juhitud tähelepanu ka ajakirjanduse veergudel (vt. „Päevaleht“ nr. 1, 1938. a.). Nende võimuvahekordade piiritlemisel põhiseaduses on täpsalt fikseeritud vaid teatud maksimum- ja miinimumpiirid. Selle tõttu on riigiorganite võimuvahekorrad õige suurel määral sõltuvad sellest, millises ulatuses nad leiavad rakendamist. Maksimaalsel rakendamise korral läheneb põhiseadus oma teostamissüsteemilt presidiaalkorrale, kuna tagasihoidlikum rakendus võimaldab teostada ka võimude tasakaalu printsiibile tugenevat rahvalitsuslikku riigikorda. Eriti on uues põhiseaduses lähemalt piiritlemata seadusandliku (riigivolikogu) ja täitva võimu (valitsuse) vahekordi määratlevad normid.

Mujal maailmas on aga viimasel ajal demokraatlik-parlamentlikus valitsemisüsteemis toimunud mitmesuguseid muutusi riigiorganite võimuvahekordade kujunemises, mis peamiselt avalduvad täitva võimu kõvenemises ja seadusandliku võimu osatähtsuse vähenemises (näit. Prantsusmaa sellekohased kogemused, alates Poincaré valitsusest 1926. a. ja lõpetades praeguse, Daladier' valitsusega). Samal ajal rikastas aga meid lähema mineviku liberaal-demokraatlik kord võrdlemisi ebameeldivate kogemustega oma viimaseaegsel valitsemisperioodil, kus valitsus pidi etendama vaid täidesaatva komitee osa isiklikult vastutamatu ja ühiskondlikult puuduliku vastutusega parlamendi ees. Kui siia juurde arvata

veel autoritaarsete riikide osavalt lansseeritud propaganda mõju, siis muutuvad arusaadavaks ka need sümboolikaavaldused presidialkorrale, mis kajastusid 1933. aastal masside alateadlikus igatsuses „kõva käe“ järele ja „peremees majja“ hüüdsõna populaarsuses ning mis ilmnevad reljeefselt ka meie viimaseaegseis valitsemise ja põhiseaduse teostamise tendentsides.

Nii deklareerib ka rahvarinne oma valimiseelses brošüüris:

„Eesti on demokraatlik vabariik selle sõna otsekohesemas ja laiemas mõttes, kuid see rahvavalitsus ei ole juhuslikkusele tugenev, vaid organiseeritud rahvavalitsus. Väärarusaamine rahvavalitsusest on, et see süsteem võimaldab igale toimida nagu ta heaks arvab, ja et see sisaldub ainult alalise võitluses üksikute rühmituste vahel. Rahvavalitsus aga peab olema tugev (minu sõrendus J. V.) ja nii korraldatud, et leiaksid kõige parema lahenduse rahva üldised huvid. Sellepärast uue põhiseaduse järgi ka rahvas, olles kõrgeimaks võimukandjaks, on seatud rippuvusse tema enda poolt valitud ja ametisse seatud asutistega.“

„Kodanikkudele on kindlustatud laiaulatuslikud vabadused ja õigused, kuid ka need on korraldatud nii, et üldsuse huvid selle all ei kannataks, jättes seaduse määrata lähemad korraldused nende teostamise kohta.“

Eeltoodut arvesse võttes tuleb järeldada, et kui rahvarinde väheteadlikuma elemendi juures põhiseaduse õiges vaimus rakendamise mõiste muutub identseks masside alateadvusliku igatsusega riigielu rahuliku ja tasakaaluka arengu järele, siis rahvarinde juhtiv element tõlgendab seda valimiseelset loosungit põhiseaduse maksimaalse rakendamise vajadusena, mille teostamisel meie riigikord võimuorganite vahekorra kujunemiselt läheneks süsteemile, mis riigiõiguses on tuntud presidialkorra nime all.

Mis puutub demokraatliku rinde valimiseelsetesse loosungitesse põhiseaduse elluviimisest, siis väidetakse selle kohta ühe Tartu kandidaadi valimislendlehes kokkuvõtlikult järgmist:

„Eesti riiklik kord peab olema rajatud tõsise demokraatia alusele. Põhiseadus tuleb viia ellu rahvavalitsuse suunas, kus kõrgem võim on rahva käes.“

„Meie riigielu peab olema rajatud õiguslikule korrale. Riikliku võimu ei tohi kasutada isiklikul heaksarvamisel ja omavolil, vaid seaduse ja õigluse alusel.“

„Demokraatia vastased püüded üksiku isiku väärtuse eitamisega rahvatervikluse nimel, võtavad ühiskonnalt isiku mõju edasiviiva tõukejõuna ning viivad juhi põhimõtte ülearuse esiletõstmisega rahva loovjõu alahindamisele. Seega kõigutatakse rahva usku iseendasse, mis varjab endas saatuslikke ohte tulevikus.“

„Kodaniku vabadused, nagu sõna-, trüki-, koosolekute vabadus, peavad meie riigis maksma vastavate seaduslike sanktsioonidega. Kodanikkudel peab olema võimalus väljendada oma veendeid ja vaateid riigielu küsimuste suhtes.“

Toodust selgub, et „tõsise demokraatia alusele“ rajatud riikliku korra all mõistetakse siin klassilise demokraatia parlamentliku riigi ideaali, kus demokraatia peamisteks hüvedeks on: kitsendamatuile kodaniku vabadustele rajatud õiguslik kord ja rahva tahte

teostamine vabalt valitud esindajate kaudu, kusjuures üksikisiku kodanlike vabadusi ei tooda ohvriks ebamäärasele üldhuvide klauslile.

Parlamentarismi reeglite järgi määratletakse riigi organite võimuvahekorrad järgmiselt: valitsus peaministriga eesotsas on poliitiline juht, riigipea peab valitsuse ametisse kutsumisel arvestama valimistel avaldunud rahva tahet, valitsus kannab poliitilist vastutust rahvaesinduse ees, parlamendi umbusalduse avaldamise korral peab valitsus lahkuma ametist.

Rahvaesinduse tegevuskava piirjooned on lähemalt fikseeritud rahvarinde valimisproklamatsioonides, millede juures torkab iseloomulikuna silma, et esiplaanile on tõstetud riigi ja rahva üldhuvid, kuid samas on tugevasti rõhutatud ka kihihuviseid ja valimisringkonna lokaalseid erihuviseid. Nagu see on sõnastatud must-valgel — on kõigi rahvarinde kandidaatide ülesandeks riigivolikogus:

„Kindlustada rahvale püsiv riigikord ja rahulik arenemine; tõsta riigi ja rahva üldhuvide kaitse esikohale; jätkata rahvas rahvustunde süvendamist ja noorsoo kasvatamist tõelises isamaalises vaimus; kindlustada tööd ja inimväärsed eluvõimalusi kõigile kodanikkudele; kaitsta mitte üksiku kihi huviseid, vaid kogu oma valimisringkonna kodanike huviseid; arendada leplikku koostööd tööandjate ja töövõtjate vahel; kindlustada töötav rahvas riigi kaasabil vanaduse vastu, et ükski eesti tööinimene ei pruugiks vanaduse päevil puudust kannatada; võidelda rahvarvu suurendamise eest, toetades selleks tõhusa kaasabi loomist sotsiaalseadusandluse teel.“

Kuid samas esitab üks Lõuna-Eesti kandidaat puhtakujulise agraarierakonna erisoove riigivolikogu lähemate tegevusülesannetena, nagu:

Põllutöölise puuduse kõrvaldamine, kapitali juhtimine maale, uudismaade ülesharimine riikliku kapitali toetusel, põllusaaduste tasuvate hindade kindlustamine, tollialandus maarahva ostukaupadele, maa elektrifitseerimine, tulekindla ehitusmaterjali kättesaadavamaks tegemine jne.

Rahvarinde Põhja-Eesti kandidaat aga rõhutab kategoorilise imperatiivina oma üleskutses:

„Meil on väga palju majanduslisi muresid ja pakilisi päevaküsimusi, mis ootavad lahendust. Terve meie Eesti kalandus on seisnud tänaseni korraldamata, — vaeselapse osas (minu sõrendus J. V.). Kalamajandusele ei ole meil senini nii tõsist tähelepanu pööratud, nagu seda on tehtud teiste majandusaladega. Eestis on mere ja kalapüügi alal palju tegutsevaid inimesi, kelle peatuluallikaks on kalapüük. Sellepärast on meil tarvilik, et kalamajandus peab olema ühevääriline teiste majandusharudega nagu seda on põllumajandus ja muud töö ja tootmisalad.“

Peale selle ilmneb põhimõttelisi erinevusi ka rahvarinde maa- ja linnakandidaatide valimisloosungeis. Kui maakandidaadid tõstavad üksikasjalisemalt esiplaanile maa erisoovid, siis linnakandidaadid piirduvad üldsõnaliste loosungitega moodsa hüüdsõna solidarismi vaimus, nagu: leplik koostöö tööandjate ja töövõtjate vahel, sotsiaalseadusandlus jne.

Toodust ilmneb, et oma isikuliselt ja maailmavaateliselt koostiselt ei moodusta rahvarinne homogeenset ühikut, vaid on võrdlemisi eriilmeline rühmitis, kelle tõekspidamistes rahvaesinduse tegevusülesannete suhtes ilmneb ka põhimõttelist laadi erinevusi. Kuidas neid erinevusi saab viia

„riigi ja rahva üldhuvide“ ühise nimetaja alla riigivolikogu tulevases tegevuses, seda näitab tulevik.

Demokraatliku rinde tooniandva osa tegevuskava on valimisproklamatatsioonides võrdlemisi üldsõnaline. Seal on ette nähtud sotsiaalse õigluse taotlused, kohalikkude ja üksikute rahvakihtide huvide kooskõlastamine „üldiste nõuetega“, rahvuskultuuri süvendamine jne., kuid selle kõrval esineb ka täpsamalt sõnastatud nõudeid, nagu:

„Riigimajandust tuleb arendada kokkuhoidlikkuse suunas ratsionaalselt, maksukoormat ülepingutamata ja suuri summe kulutamata investeerimiste ja eaproduktiivsete ülesannete peale.

Majanduselus peavad olema kõrvaldatud litsentsi-süsteemi pahed, mille halvavat mõju meie juba sel ajal nägime, kus oli sõjamajanduse kord paratamatu.“

„Rahvakuultuuri edendamine on kogu meie rahvuslikus arengus isearnis meie riikliku elu süvendamise ja tõstmise seisukohalt otsustava tähendusega.

Seepärast tuleb meil rahva kultuuri süvendamiseks järjest laiendada hariduse võimalusi algkoolis ja mitte kitsendada keskkoolis haridusesaamise võimalust andekatele ja õppehimulistele.

Ühtlasi tuleb aga soodustada kõrgema hariduse ja teadusliku töö arenemist ülikooliautonoomia kaitsmise teel.“

Neis juhtmõtteis näeme mõningaid erinevusi seniseist majanduselu ja hariduselu juhtimissuundadest.

Riigivolikogu valimistel esinenud kolmanda rinde tegevuskavas (nagu see on sõnastatud valimislendlehtedes), kelle kandidaadid pidasid oma vahel maha kibeda valimislahingu, on esiplaanile tõstetud töötavate kihtide huvid. Siin nõutakse:

„Kõigi vaimlisest ja kehalisest tööst end elatavate kodanikkude ciukorra parandamist; kõiki rahvakihte haarava haigus- ja vanaduskindlustuse teostamist, korteriolude parandamist, esimese järgu tarbeainete hindade reguleerimist, isikumaksu kaotamist, hariduse kättesaadavaks muutmist, kodanliste vabaduste, nagu mõtte-, loomingu-, organiseerimis-, streigi-, trüki- ja sõnavabaduse kindlustamist, põhiseaduse elluviimist demokraatlikus vaimus selle mõiste Põhja- ja Lääne-Euroopalikus tähenduses.“

Loetletud valimisloosungeis äratav tähelepanu, et esiplaanile on tõstetud töötavate kihtide huvid, kuna põhiseaduse rakendamise küsimused on nihutatud viimsesse järjekorda. Arvatavasti on see tehtud vaid valimistaktilistel kaalutlustel, kuid omajagu tähelepanu äratav siiski, et muutuvast ajavoolust on töölistkonna poliitilised esindajad säilitanud üldjoontes endise klassierakonna iseloomu. Ühist on töölistkonna esindajate ja demokraatliku rinde valimisplatvormides niipalju, et mõlemad taotlevad põhiseaduse teostamist demokraatlik-parlamentliku süsteemi vaimus ja õiguslikku riigikorda.

Neljanda rindena esines valimistel rühmitis, kelle kandidaadid deklaareerisid valimislendlehtedes ja koosolekuil, et nemad „parteidesse ei kuulu“. Siin ei olnud raske ära tunda endise rahvaliidumise tegelasi. Ent huvitaval kombel tõlgendavad valimisproklamatatsioonid, et vaikiva oleku raamides on endise homogeense rühmitise ideoloogilistes tõekspidamistes toimunud tähelepandavaid nihkumisi ja rühmitis on hargnenud



vähemalt kaheks, kui mitte rohkemaks eriilmeliseks vooluks. Kui ühe voolu juhtiv kandidaat on sõnastanud oma tõekspidamised järgmiselt:

„Mina nõuan korrastatud demokraatiat (minu sõrendus J. V.), s. o. süsteemi, kus riigi ja rahva huvid seisavad kõrgemal üksikisiku või mõne kihi omast, kus kõrgem võim on ja jääb rahva kätte, kus rahvas organiseerib oma poliitilise tahte.“

Siis teise voolu esindaja nõuab:

„et rahvale kindlustataks mõtte-, sõna-, trüki- ja koosolekuvabadused; et uus põhiseadus kindlustaks eesti rahvale rahvavalitsusliku riigikorra, kus kõrgem riigivõim on rahva enda käes; et rahvas saaks takistamatult võtta osa vaba valimise teel omavalitsuste kujundamisest“ jne.

Toodust selgub, et üks vool on jäänud ustavaks endise rahvaliikumise autoritaarse demokraatia ideaalidele, kuna teine vool on tõstnud kilbile põhiseaduse elluviimise küsimused, nõudes põhiseaduse rakendamist demokraatlik-parlamentliku süsteemi vaimus. Seega läheneb viimane vool oma poliitilistelt tõekspidamistelt demokraatlikule rindele.

Valimistel ei käinud endise rahvaliikumise käsi kuigi hästi ja enamusvalimise süsteemis suutis kumbki vool riigivolikogusse viia vaid ühe esindaja. On aga siiski märkimisväärne, et kui riigivolikogus toimusid grupeerimised, siis ühines üks eelmainitud voolu saadik demokraatide rühmitisega, kuna teine jäi üksinda omaette, mitte ühinedes ka rahvarindega, kuigi vahemaa korrastatud demokraatia nõude ja organiseeritud rahvavalitsuse mõiste vahel ei tundugi nii lahutamatu suurena.

Võttes kokku eeltoodud tsitaate valimiseelseist proklamatsioonidest äratub tähelepanu, et riigi ja rahva üldhuvisid rõhutasid kõik võistlevad rinded, alates rahvarindega ja lõpetades parteitute meeste ja ühe osa tööliskonna esindajatega. Vahe seisneb vaid selles, et rahvarindel ja parteitutel oli riigi ja rahva üldhuvide kaitse tõstetud esikohale, kuna demokraatlik rinne rõhutas üksikute rahvakihtide õigustatud huvide kooskõlastamist kogu rahva ja riigielu huvidega, kriipsutades seejuures alla ka üksikisiku kodanlike vabaduste kindlustamise tähtsust. Tööliskonna esindajail oli aga esiplaanile nihutatud töötavate kihtide huvid ja alles teises järjekorras rõhutati ühe osa kandidaatide poolt riigi ja rahva huvisid, kuna teise osa juures töötavate kihtide huvid muutusid identseks riigi ja rahva üldhuvidega.

Toodust selgub, et nelja ja poole-aastase vaikiva oleku raamides on kõigi meie poliitiliste rühmitiste leksikon rikastunud uue mõistega — riigi ja rahva üldhuvid (või eluhuvid — J. V.), millist loosungit selle sõna praeguses tähenduses kasutas varemil aastatel Jaan Tõnisoni poolt juhitud rahvaerakond oma tegevuse programm-punktina. See, kõigi rahvakihtide solidaarse koostöö printsibiibile tuginev riigi ja rahva üldhuvide klausel aga võiks hea tahtmise juures olla ühendavaks koostöö platvormiks kõigi riigivolikogu rühmitiste vahel.

Riigivolikogu tähtsamaiks funktsioonideks kehtiva põhiseaduse järgi on seadusandlus ja poliitiline kontroll valitsuse tegevuse üle, mis avaldub valitsuse poolt esitatud seaduseelnõude korrigeerimises, vastuvõtmises ja tagasilükkamises, küsimuste ja arupärimiste esitamises ja vajaduse korral — isegi umbusalduse avaldamises (Ps. § 59) Vabariigi Valitsusele või tema üksikule liikmele. Viimasel puhul

tuleb Vabariigi Valitsusel või tema vastaval liikmel ametist lahkuda. Valitsuse tegevuse kontrollimist võimaldavate normidega on loodud rahvaesindusel kaasaarääkimise õigus poliitilise suuna määramisel. Kas ja millises ulatuses rahvaesindus seda õigust kasutab, seda näitab tulevik. Küll aga võiks selle kohta mõningaid järeldusi teha riigivolikogu esimese istungjärgu kogemuste põhjal, kuigi istungjärgu kestus oli liiga lühike selleks, et selle põhjal teha mingeid konkreetseid, ilmeksimatult paikapidavaid järeldusi tuleviku suhtes.

On aga siiski omajagu iseloomulik, et esimesel istungjärgul ei esitatud ainustki arupärimist Vabariigi Valitsusele, kuna küsimustest kerkis päevakorrale vaid üks ja seegi langes ära küsija puudumisel. Valitsuse tegevuse kontrollimise katsena tuleb küll võtta prof. Piibu ettepanekut ühel koosolekul — täiendada koosoleku päevakorda punktiga: otsustamine võtta muutmisele riigihoidja poolt pärast 7. apr. 1938. a. dekreedina kehtima pandud seadused, kuid see ettepanek sai poolt 19 häält, vastu 46, langedes seega päevakorrast.

Toodust järeldub, et riigivolikogu praeguse koosseisu juures pole loota erilist aktiivsust valitsuse kontrollimise õiguse kasutamises — vähemalt mitte valitsuse poliitilise suuna muutmise osas.

Kui suur on Riigivolikogu kui seadusandliku aparadi töövõime elunõuete kohaste normide väljatöötamises ja kui suurel määral ilmutab ta aknast väljarääkimise tahet oma igapäevases tegevuses — see selgub rahvaesinduse edaspidises töös. Seniseid väheseid kogemusi arvestades tuleb aga küll ütelda, et start polnud mitte halb. Oma esimesel istungjärgul võttis Riigikogu vastu kolm seaduseelnõu, amnestiaseaduse, kalanduse seaduse ja Eesti Maakrediitseltsi pantlehtede eest tagatise andmise seaduse. Neist eelnõudest suurema poliitilise tähtsusega oli vaid amnestiaseadus ja selle seaduse arutamisel selgus, kui suure tähtsusega — seaduse elunõuetele vastavuse seisukohalt — on küsimuste kollegiaalne arutamise süsteem, mis võimaldab küsimuse mitmekülgset valgustamist ja elulähedasemat rakendamist. Kalanduse seaduse vaagimisel aga selgus, et uuel rahvaesindusel ei puudu ka aknast väljakõnelemise kalduvus, kuigi seniseid väheseid kogemusi arvestades — see kalduvus ei näi nii kaugele arenevat, et parlament võiks meil kujuneda aknast väljarääkimise foorumiks.

Mis puutub käesoleva kirjutise alul püstitatud küsimusse: kui suurel määral suudab uus rahvaesindus olla oma valijate maailmavaatelistel tööeksperimentide kehastajaks ja kui palju on ta suuteline rahva enamiku poliitilise tahte kujundamiseks, siis selle küsimuse teisele poolele annab osalise vastuse rahvaesinduse tulevane tegevus, kuid objektiivse aluse puudumisel osutuks konkreetse vastuse leidmine küsimuse esimesele poolele — vähetänuks oraakli osa etendamiseks.

Riigivolikogu esimese istungjärgu kestel aratas teatud tähelepanu rahvaesanduse jagunemine rühmadesse, kusjuures Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde lipu alla koondus 64 rahvasaadikut, demokraatide rühma 6 meest, töötava rahva ühtlusrühma 6 ja venelaste rühma 3 riigivolikoguliiget, kuid selle rühmitumise alusel on alles liiga varajane konkreetsete järelduste tegemine rahvaesinduse poliitilise ilme suhtes. Vaadeldes üksikute rühmitiste isikulist koosseisu, tuleb ütelda, et maailmavaateliselt kõige homogeensemata rühmitise moodustab töötava rahva ühtlusrühm, mille tegelaste hulgas pole raske ära tunda klassiteadlikke sotsialiste. Demo-

kraatide rühmas istuvad kõrvuti kaks endist keskerakondlast, kaks agraar-erakonna esindajat ja kaks endise rahvaliidumise põhimõtete pooldajat. Neist on varemalt ühe laua taga istunud keskerakondlased ja pahempoolse agraarrühma mehed, kusjuures mõlemat rühma ühendavaks vahelülks olid vääringupoliitilised põhimõtted. Nüüd on kahe vana, kuid omaaegseilt poliitilistelt töekspidamistelt erineva tuttava juurde seltsinud poliitiline uustulnuk endise rahvaliidumise tegelaste näol ja tuleb huviga ära oodata, kuidas kristalliseerub demokraatide rühma poliitiline ilme lähemas tulevikus. Kõige kirjum on rahvarinde rühma isikuline koosseis. Poliitilise tuuma moodustavad selles rühmas omaaegse parempoolse agraarera-konna — põllumeeste kogude esindajad, kuid viimaste kõrval leidub õige rohkesti „uusi nägusid“, kelle poliitiline minevik on valge leht. Ei puudu rahvarinde koosseisus aga ka omaaegse keskerakonna ja teiste voolude esindajad, mille tõttu Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde rühm oma isikuliselt koosseisult on võrdlemisi kirjuilmeline, kelle tegevuse ühiseks nimetajaks on kuulutatud põhiseaduse elluviimise küsimused. Arvestades rahvarinde isikulist koosseisu peab küll järeldama, et koondumine sellesse rühma ei toimunud mitte nii palju maailmavaatelistele kui olupoliitilistele kaalutluste alusel. Toodust järeldub, et Riigivolikogu poliitilise palge kontuurid on üsna ähmased ja tuleb huviga oodata nende kujunemist.

Demokraatlikus valitsemissüsteemis avalduvad rahva maailmavaa- telised ja poliitilised töekspidamised kindlaks kujunenud poliitilistele organisatsioonidele antud häälte arvus. Et aga uue põhiseaduse alusel teostatud rahvaesinduse valimistel meil puudusid poliitilised organisat- sioonid ja valimisi teostati isiklikul ning seltskondlikul alusel, siis vali- miste arvandmeist ei saa tuletada valimisest osavõtnud kodanike poliiti- lisi töekspidamisi ja määratleda poolehoidu ühele või teisele võistlevale rindele ja maailmavaatele.

Valimistel võistlesid omavahel Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde kandidaadid ja väljastpoolt rahvarinnet esitatud kandidaadid. Mõlema võistleva rinde kandidaadid oma poliitiliselt minevikult aga moodustasid võrdlemisi kirju pere, alates sotsialistidest ja lõpetades omaaegse rahva- liikumise tegelastega. Missugune on nende poliitiline profiil tänapäeval, seda selgitab osaliselt küll rahvaesinduse tulevane tegevus. Kuid konk- reetse vastuse küsimusele annab alles tulevik, millal meil kujuneb polii- tiline elu parlamentarismi raamides. Kui on mõnel pool püütud määrat- leda uue rahvaesinduse ja valijate poliitilist meelsust rahvaesinduses toi- munud grupeerumiste järele (et rahvarindesse on koondunud 64 liiget, demokraatide rühm on 6-liikmeline, sotsialiste on nii ja nii palju jne.), siis ka see diagnoos on alles liiga varajane, sest poliitiline muhenemis- protsess on meil praegu alles algstaadiumis.

Kõike eeltoodut kokku võttes tuleb ütelda, et uue rahvaesinduse tulevane tegevus ja ilme on nii mõneski suhtes alles terra incognitaks. Mida aga tahaks uuelt rahvaesinduselt küll loota, on see, et ta teostaks täie vastutustundega kõik põhiseaduse poolt ettenähtud ülesanded ja esijärjekorras — et uus rahvaesindus tihedas kontaktis oma valijatega püüaks selgitada oma valijate ja rahvaenamiku poliiti- list tahtet, püüaks olla selle tahte ustavaks kujundajaks Riigivoli- kogus ja oma kasvatava eeskujuga mõjutaks meie avalikku arvamist ja poliitilise mõtte arenemist.

*J. Viidang.*

## EUROOPA UUE ÜMBERKORRALDAMISE LÄVEL.

Müncheni kokkusaamine nelja suurriigi juhtide vahel on kujunemas pöörangut tähendavaks sündmuseks Euroopa ajaloos. Mitte üksnes sellepärast, et seal läks korda ära hoida sõda, vaid veel rohkem selle tõttu, et seal esmakordselt astusid kokku Euroopa neli suurriiki põnevamate poliitiliste küsimuste otsustamiseks. Kuigi see kokkusaamine tuli toime spontaanselt ja ühe ainsa konkreetse küsimuse lahendamiseks, on siiski põhjust arvata, et ta ei jää ainsaks kokkusaamiseks nende riikide vahel, vaid et temale järgnevad veel teisedki. Seega oleks faktiliselt saavutatud olukord, mida taotles Mussolini juba 1935. aastal nn. nelja-paktiga.

Nelja-pakt aga ei taotlenud sisuliselt midagi muud, kui Euroopa direktoriumi taaselustamist ja tema muutmist Rahvasteliidu poliitilise elu juhtjaks. Veel kaugemas perspektiivis aga taotles see rahvusvahelise ühiskonna valitseva organi moodustamist.

Rahvusvahelise ühiskonna korraldus on veel sedavõrd algeline, et seni pole korda läinud luua küllalt eristunud ja piisavaid organeid iga ühiskonna põhiliste funktsioonide (seadusandluse, valitsemise ja kohtumõistmise) korrapäraseks teostamiseks. Kuivõrd aga nende funktsioonide täitmine on osutunud hädavajalikuks, on ajaloo vältel alati iseenesest ja ad hoc seks kujunenud ka vastavad mööduva olemisega organid tähtsamate poliitiliste küsimuste otsustamiseks. Sellelt seisukohalt ei olnud ajaloos kuulsaks saanud kongressid, nagu Vestfaali kongress 1648, Utrechti kongress 1712, Viini kongress 1815 ja ka viimati Pariisi rahukonverents 1919 midagi muud, kui suuremate vapustuste järele teatud põhimõtteil moodustunud ajutised rahvusvahelised seadusandlikud ja valitsemise organid. Rohkemgi veel, nüisuguste kongresside vaheaegadel on tegutsenud samas suunas ja samadel alustel teisedki organid, nagu seda oli Püha Liit oma perioodiliste konverentsidega ja Euroopa kontserdi nime all tuntuks saanud Euroopa suurriikidest moodustunud organ.

Rahvusvahelise ühiskonna algelise arenemise tõttu ei olnud ükski neist organeist püsiv ega ka mõeldudki jätkuvaks ning perioodiliseks tööks. Kõikide nende tekkimist ja tegutsemist iseloomustab juhuslikkus ja ülesannete konkreetsus. Sealjuures ei puudu neil ühisjooni.

Kõigepealt tuleb märkida, et kõigis neis organeis on alati olnud esindatud kõik suurriigid. Sotsioloogiliselt saab see mõistetavaks sellega, et igas ühiskonnas osutub võimukandjaks see, kes on ühtlasi ka suurima jõu kandjaks või kelle kätte on koondatud suurem jõud. Euroopa suurriikide rühmitus moodustaski juba läinud sajanditel jõu, mis oli sedavõrd ülekaiv (tingimusel muidugi, et nad olid omavahel jõudnud kokkuleppele), et ta võis tehtud otsuseid peale sundida. Tegelikult näemegi, et see jõud mõjus kahes suunas: ta pidurdas ühe suurriigi liigselt lõkendavat isu, aga ta dikteeris ka oma tahte väikeriikidele. Maajagamised Euroopas läinud sajandil toimusid kõik sel põhimõttel. Väikeriikidele polnud kohta Euroopa direktoriumis, neid ei kutsutud kaasa otsustama isegi asju, mis neid otseselt huvitasid. Väikeriikide huvisid respekteeriti vaid sedavõrd, kui neid kaitses suurriikide omavaheline võistlus.

Teiseks iseloomustuseks juhuslike rahvusvaheliste organite tegevusele eriti läinud sajandil oli asjaolu, et otsuste tegemisel polnud suurriigid seotud

ei materjalsete ega protsessuaalsete rahvusvahelise õiguse normidega, vaid võisid talitada igal erijuhul täiesti suvaliselt. Olles masendavalt ülekäiva jõu esindajaiks ei tunnustanud suurriigid ka mingit õiguspärasuse või otstarbekohasuse kontrolli enda üle.

Maailmasõda ei purustanud seda süsteemi. Kuid suur patsifistlik ja koguni idealistlik laine, mis haaras inimsoo kohe peale Maailmasõda, andis lootusi ka rahvusvahelise ühiskonna paremaks organiseerimiseks. Katse selleks tehti Rahvasteliidu ellukutsumisega. Ta, nagu iga põhikord, pidi rajama uued alused põhiliste funktsioonide teostamiseks rahvusvahelises ühiskonnas. Nii pidi seadusandlikku funktsiooni täitma kõikidest riikidest koosnev Rahvasteliidu Täiskogu, valitsemise funktsiooni aga peamiselt suurriikidest koosnev Nõukogu ja kohtulikku funktsiooni Haagi kohus.

Valitsevaks organiks pidi Rahvasteliidu pakti kohaselt kujunema Rahvasteliidu Nõukogu. Nõukogu koosseis oli alul määratud nii, et suurriikidel oli temas nähtav ülekaal: neid pidi olema kuus nelja väikeriigi vastu, nad pidid Nõukogus olema alatiselt esindatud. Seega pidi rahvusvahelises valitsemises teostuma põhjapanev pööre. Endiste spontaanselt teotsevate organite asemele pidi tulema perioodiliselt kooskäiv organ, millele seekord oli antud pakti näol kindel legaalne alus. Ta koosnes endiselt suurriikidest, kuid väljajääv väikeriikide grupp sai õiguse läkitada Nõukokku oma esindajad, mille kaudu temal osutus võimalikuks otseselt osa võtta tehtavaist otsustest ja kasutades ükshäälsuse nõuet Nõukogu otsustes keelata oma vetoga niisuguseid lahendusi, mis ei oleks õigustatud ja mis oleksid ülekohtused väikeriikide suhtes. Teiselt pool Rahvasteliidu Nõukogu, mis pakti kohaselt võis käsitleda ja otsustada iga küsimust, ei olnud ka vaba oma tegevuses. Ta oli seotud niihästi rahvusvahelise õiguse materjalsete normidega kui ka paktis eneses antud protsessuaalsete sätetega. Sel teel oli Nõukogu tegevus esiteks surutud õiguslikesse raamidesse, teiseks aga osutus võimalikuks teostada tema tegevuse üle nii otstarbekohasuse kui ka eriti seaduspärasuse kontrolli ja seda peamiselt Rahvasteliidu Täiskogu kaudu.

Ei ole kahtlust, et Rahvasteliidu paktiga rajatud rahvusvahelise ühiskonna valitsemise süsteem oli õiguslikult seisukohalt vaadatuna mõõtmatult parem endisest anarhilisest süsteemist ja pakkus eriti väikeriikidele palju suuremat kaitset võimaliku ülekohtu vastu. Kuid on ju üldiselt teada, et Rahvasteliit eriti oma poliitilises tegevuses on üles ütelnud. Põhjusi selleks oli palju ja väga mitmekesiseid. Kõiki neid loetleda ja hinnata siin oleks võimatu. Kuid üks nendest — Nõukogu järkjärguline degenereerumine — on otseses ühenduses meie käsitletava teemaga ja seepärast oleks vaja pikemalt tema juures peatuda.

Nõukogu ümberkorraldamine algas õigupoolest Rahvasteliidu esimestest elupäevadest peale ja seda seepärast, et Ameerika Ühendriigid jäid liidust eemale. Selle tagajärjel muutus ka vahekord suur- ja väikeriikide vahel Nõukogus. Kavatsatud suhe 5:5 kadus ja kujunes võrdseis 4:4. Hiljem, hinnates eriti Nõukogu süsteemikohast poliitilise mõju kasvu, hakkasid väikeriigid nõutama enestele Nõukogus üha suuremat esindust. 1923. aastal suurendati nende arvu 6-le, 1926. aastal, peale Saksamaa vastuvõtmist Rahvasteliitu, viidi see arv juba üheksale. Sellevastu on aga suurriikide arv väljaastumiste tõttu järjest vähenenud ja tänapäeval on Nõukogus esindatud vaid kolm suurriiki üheksa väikeriigi vastu. Sellega on kujunenud seisukord, mis ei ole kuidagi kooskõlas nende eeldustega, mis vajalikud iga valitsuse, ka rahvusvahelise ühiskonna oma, normaalseks funktsioneerimiseks: Rahvasteliidu

Nõukogu oma liikmete kaudu pole enam maailma tähtsamate jõudude esindaja, ta pole isegi Euroopa tähtsamate jõudude kandja.

Niisugune olukord pidi mõistetavalt röövima Rahvasteliidu Nõukogult tema efektiivsuse ja viima ta vildakale poolik-otsuste ja kompromisside teele, tema autoriteedi järkjärgulise alandamise nõlvakule. Pealegi oli Rahvasteliidu Nõukogu oluliselt muutunud oma iseloomus veel selle tõttu, et ta ei saanud pretendeerida universaalsusele ühendriikide, Nõukogude Venemaa ja, 1932. aastast peale, ka Jaapani puudumise tõttu. Ta oleks muutunud siiski kitsalt Euroopa riikide legaalseks valitsuseks, aga seda ei võimaldanud omakorda asjaolu, et teiste mandrite riikide esindus Nõukogus püsis väikeriikide näol endisena ja takistas teda teotsemast Euroopa organina. Prantsuse välisministri Briand'i katse luua Pan-Euroopat ebaõnnestus.

Niisuguses olukorras tuli Mussolini oma nelja-pakti ideega. Ta oli muidugi tihedalt seotud Itaalia tolleaegsete poliitiliste püüdlustega, aga samas oli ta oma alustelt terve ja kohane. Nelja-pakt kirjutati alla 7. mail 1933 Roomas Inglismaa, Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa esindajate poolt. Tema tekst (siin kokkuvõetud) on mitmeti huvitav:

„Teadlikud erilisest vastutusest, mis neile peale paneb alatiseks liikmeks olemine Rahvasteliidu Nõukogus, niihästi kogu liidu kui ka tema liikmete suhtes;

Veendunud olles, et häireolukorda, mis valitseb maailmas, ei saa parandada muul viisil, kui suurendades nelja riigi solidaarsust, mis võib Euroopale anda tagasi usu rahusse;

Tarvilikuks pidades viia täielikule mõjule Rahvasteliidu pakti sätteid vastavalt seal ettenähtud meetodeile ja menetlustele, mida nad ei taha väärata;

Respekterides iga riigi huvisid, mille kohta ei tohi teha otsuseid ilma huviosalise enese;

Kõrged Lepinguosalised peavad aru iga küsimuse kohta, mis neile omane. Nad kohustuvad tegema kõiki pingutusi selleks, et teostada Rahvasteliidu raamides mõjusa koostöö poliitikat kõikide riikide vahel rahu säilitamise sihiga.

Mis puutub eriti Rahvasteliidu pakti ja eriti tema art. 10 (iga liikme riikliku iseseisvuse ja territoriaalse puutumatuses respekteerimine ja garanteerimine), art. 16 (sanktsioonide tarvitamine rahu rikkujate vastu) ja art. 19 (kehtiva olukorra revideerimisele võtmine, kui ta on muutunud rahule hädaohtlikuks), Kõrged Lepinguosalised otsustavad kaaluda omavahel ja varudes täies ulatuses otsuseid, mida võidakse teha Rahvasteliidu korrapärase organite poolt, iga ettepanekut meetodite ja menetluste suhtes, mis võiksid viia mõjule neid artikleid“.

Nii nelja-pakti tähtsamad sätted. Nagu sellest selgesti nähtub, oli Mussolini kavatsuses luua Rahvasteliidu raamides ja Rahvasteliidu enese sihtide mõjusamaks taotlemiseks eriline organ suurriikidest, mis oleks võimaldanud paremat ja kiiremat teotsemist. Muidugi oleks see olnud teataval määral mõõdahilimiseks kehtivast olukorrast suurriikide kasuks, kes oleksid saanud vabamalt teotseda omavaheliste kokkulepete kohaselt. Muidugi ei oleks Rahvasteliidu Nõukogu otsused võinud sellises olukorras jääda endiselt objektiivseiks ja täies ulatuses määratuks kehtivate normidega. Nelja riigi koostöö, ka Rahvasteliidu raamides, oleks enesega kaasa toonud palju subjektiivset elementi, mis kohati oleks võinud kanda väikeriikidele väga eba-

meeldivat ilmet. Kuid kõikide nende pahede juures oleks kavatsatud süsteemi vastuvaidlematuks vooruseks see asjaolu, et kõikide oletuste kohaselt oleks Rahvasteliidu Nõukogu pääsenud seega oma jõuetuse kammitsaist ja võitnud nii mõndagi aktiivsuses. Kõigele vaatamata oli see üks väljapääsutee.

Paraku aga ei tahtnud Prantsusmaa seda sammu astuda. Ta ei ratifitseerinud lepingut momendi poliitiliste mõjude tõttu, mitte soovides loovutada oma tollal veel nii kindlaina paistnud positsioone ega ka oma esikohta Versailles' lepinguga loodud Euroopa süsteemis. Tema vabanduseks võib küll ütelda, et nelja-pakti idee ei tekitanud vaimustust ei Inglismaal ega Saksamaal, mis siis seisis otsustavate sündmuste lävel. Nii jäi nelja-pakt teostamata.

Sündmused arenesid. Saksamaa lõhkus järkjärgult Itaalia ja veel mõne teise riigi toetusel Versailles' rahu-süsteemi ja päästis valla pidurdamata jõudude mängu. Euroopa 1919. aasta jõudude tasakaal murti ja muudeti, uued tegurid tulid meie mandri poliitikasse. Olukord muutus järjest halvemaks ja kõikumamaks, nagu see tavaliselt omane kriiside ajajärgudele. Igasugune stabiilsus on kadunud, igasugused nõudlused kisuvad järjest suuremaks vahesid riikide vahel. Olukord halvenes sedavõrd, et tuli teha kõik ettevalmistused Euroopa sõjaks, mis oli tulemas. Nii suguses olukorras lansseeris Chamberlain oma algatuse nelja riigi juhtide kokkuastumiseks, mis kõikide osaliste poolt vastu võeti. Kokkusaamine toimus. On teada tema konkreetset tulemusi: sõjaohu ärahoidmine ja ühe väikeriigi poliitilise ja territoriaalse status quo sunniviisiline muutmine.

Vaadeldes sündmusi ikka sellest rahvusvahelise ühiskonna valitsuse moodustamise seisukohalt peab kahjuks tunnustama, et ring on täis ja me elame jälle läinud sajandi aegades, kui Euroopa suurriikide direktorium otsustas tähtsamaid poliitilisi küsimusi täiesti iseseisvalt ja kontrollimatult. Praegused teated lubavad oletada, et Müncheni kokkusaamine ei jää viimaseks ja et Mussolini võtab uuesti üles, kuigi vahest muudetud kujul, oma nelja-pakti idee. Praegu näib see tee loomulikult olevat ja teatud mõttes paremusi pakkuv. Selles anarhilises olukorras, milles on praegu Euroopa, on vaba tee avatud üksiku suurriigi imperialistlike püüdluste peaaegu pidurdamata teostamiseks. Praegusel hetkel ei suudeta ju seda imperialismi teisel teel pidurdada, kui ainult nelja riigi koostöö kaudu, mis toob enesega kaasa vajaduse lepitada vastastikuseid huvisid. Nelja riigi koostöö loob seega teatud clearing-süsteemi, mis on esimeseks ja algelisemaks piduriks liigselt paisunud imperialistlikele ahnitsustele. Sellelt seisukohalt on nelja riigi konsultatsioon mõistagi kasulik, kui täiesti anarhiline seisukord.

Kuid sama mõistetav on ka see, et uue Euroopa direktoriumi loomine Müncheni muustrite järele ei ole veel kuigi suureks kindlustuseks väikeriikide julgeolekule. Et suurriigid oma sõjalise, majandusliku ja osalt ka kultuurilise jõu poolest on endastmõistetavalt kutsunud teostama valitsust rahvusvahelises ühiskonnas ja neli Münchenis koosolnud riiki veel eriti Euroopas — selle vastu vist keegi ei vaidle ja seda õigust neilt keegi ei saa ega taha võtta. Kuid sama selge on ka, et selle valitsemise teostamisel ei tohiks nad teot-seda subjektiivselt, oma huvide kohaselt, vaid objektiivselt ja kogu rahvusvahelise ühiskonna nimel ja huvides. Kui Münchenis oli koos Euroopa isehakanud de facto valitsus, siis ei saa teda veel selle ainsa fakti tõttu lugeda legaalseks de jure valitsuseks.

Praegu ei ole nelja riigi konsultatsioonidel mingit õiguslikku alust. Isegi pole täit selgust tema võimaliku koosseisu kohta. Münchenis olid koos

Inglismaa, Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa. Need riigid pole aga ainsad suurtegurid Euroopa poliitikas. Kõrvale on jäänud seni Poola ja Nõukogude Venemaa. Hoopis võõrad asjale on Jaapan ja Ameerika Ühendriigid. Kui praegu oleks kavatsusel luua koondist, mis oleks juhtivaks organiks kogu maailmale, siis oleks kõikide nende mainitud riikide osavõtt tarvilik ja möödapääsematu. Kuid vaevalt võiks nii kaugemale ulatuvaid järeldusi teha vastseist sündmustest. Pigem võib välja lugeda neist tendentsi korrastada esijoones Euroopa asju. Praegused teated lubavad oletada, et kavatsusel on esijoones Hispaania küsimuse, või õigemini ütelda selle rahvusvahelise aspekti lahendamise ja selle järele kogu Vahemere probleemi käsile võtmine. See näitab, et esijoones on kavas vaid tähtsamate Euroopa küsimuste lahendamine. See asjaolu aga võiks määrata ka õhus hõljuva uue koondise koosseisu, pirates seda nimelt vaid Euroopa riikidega. Rooma nelja-pakti päevil oli Poola väga aktiivselt nõutamas enesele liitumise õigust lepinguga, et sel teel muuta nelja-pakt viie-paktiks ja kindlustada enesele kaasarääkimise õigus vastavalt Poola poliitika alusele: ühtegi otsust meie kohta meie osavõtuta otsustamisest. Praegu, kus esimene konsultatsioon suurriikide vahel on vaid tõstnud päevakorra Euroopa direktoriumi taasloomise, ei võiks Poola seisukoht teissugune olla ja on arvata, et poola diplomaatia teeb kõik selleks, et olla osanikuks selles võimalikuks saanud koondises.

Kuid mingi Poola sinna või mitte, see koondis jääks ikkagi suurriikide omaks. Väikeriikidele ei ole temas aga kindlustatud mingit osavõttu. Ja nagu Tšehhi kogemused seda vägagi kujukalt näitavad, elimineeritakse nad sealt tahtlikult isegi siis, kui väikeriik on tehtavast otsusest huvitatud ja koguni väga rängasti puudutatud. See on asjaolu, mis arusaadavalt tekitab kõikide väikeriikide hulgas kõige suuremat ärevust ja meelepaha. Sellega seotud hädaohtu näevad aga ka suurriikide poliitikategelased. Nii tähendas Eden alamkojas, et nelja-pakti sõlmimisel tuleks eriti silmas pidada seda, et ta ei kahjustaks väikeriikide huvisid. Seda võib ära hoida vaid sel teel, et väikeriikidel oleks võimalikus tulevases koondises otstarbekalt mõõdukas esindus ja et ükski otsus ei omaks kehtivust, kui ta tehtud huvitatud riigi osavõtuta. Samuti oleks tähtis, et kogu Euroopa riikide pere saaks kas või nõrgemalgi kujul teostada kontrolli suurriikide tegevuse üle.

Kõik need nii põhjapaneva poliitilise tähtsusega õigus-tehnilised küsimused ei ole kergelt lahendatavad. Senisest kõige parema korrastuse on nad saanud Rahvasteliidu pakti raamides. Kuivõrd Mussolini omaaegne nelja-pakti kava oli mõeldud pakti raamidesse mahtuvana, oli see vastuvõetav ka väikeriikidele. Praegusel poliitilisel silmapilgul on aga raske oletada, et läheks korda nelja-pakti eeskujudel liita võimalikku uut direktoriumi Rahvasteliidu pakti õiguskorraga ja seega omistada temale need jooned ja paremused, mis on suuremaks kindlustuseks väikeriikidele. Seepärast on õigem ja realistlikum oletada, et juhul, kui nüüd asutakse nelja-pakti idee teostamisele, siis ei lõpeta see veel praegust ülemineku aega Euroopa poliitilises elus. Läheb veel aega, kuni vastavate muudatustega Rahvasteliidu paktis jõutakse nii kaugemale, et temasse inkorporeerida praegu olude sunnil kujunevat uut korraldust. Ja senikaua, kahjuks, jääb puudulikuks ka julgeoleku tunne Euroopas. Täielikust korralagedusest, milles meie praegu elame, ei saa tekkida üle öö ideaalset korda, kuna puudub veel tema objektiivne alus — reaalsete jõudude tasakaal.

*J. Paadla.*



## MEESÕPETAJATE ARVULINE KAHANEMINE.

Et meil meesõpetajate arv avaldab kahanemise ja naisõpetajate oma seevastu suurenemise tendentsi, see on üldiselt tuntud tõik. Algkooli alal naisõpetajate arv juba ületabki meeste oma: 1932/33. õppeaastal oli Eestis meesõpetajaid 1918 ja naisõpetajaid 1960, aga juba 1936. aasta andmete järele meesõpetajaid vaid 1893, naisõpetajaid aga 1961; järgnevate aastate kohta puuduvad statistilised andmed, kuid võib olla kindel, et kui need arvud on natuke muutunud, siis nimelt naisõpetajate ülekaalu suunas. Seda tõendavad ka korduvad juhtumid, kus on raskustega tegemist meesjuhatajate leidmises.

Meie mõlemate seminaride õpilaste koosseis sugupoolte järele ennustab veel suuremat arvulise suhte muutust tulevikus: praegu (1938/39. õppeaastal) on Tallinna ja Tartu seminaris kokku 57 meesõpilast, aga 78 naisõpilast, s. o. viimaseid juba ligi 60%. Pedagoogiumi klassis on naisõpilaste protsent veel suurem: ligi 70.

Keskkoolis ja gümnaasiumis on esialgu veel meesõpetajate ülekaal, kuid sääligi toimub vähehaavaline, aga peaaegu järjekindel naisõpetajate arvu suurenemine meesõpetajate arvu arvel. Nii oli 1932/33. õppeaastal kõigis üldhariduslikes keskkoolides kokku 644 meesõpetajat ja 409 naisõpetajat, aga 1935/36. õppeaastal 718 meest ja 532 naist, seega juba teatav naisõpetajate protsendi tõus, ja käesoleval 1938/39. õppeaastal 713 meest ja 541 naist. Järelikult, kui see nii edasi läheb, siis mitte väga kauges tulevikus hakkab siingi naiste protsent meeste oma ületama.

Samasugune olukord selles suhtes esineb ka paljudes välisriikides. Nii oli 1936/37. õppeaastal Lätis algkooliõpetajaist naised 52% <sup>1)</sup>, Leedus 55,2%, Rootsis 67,2%, Inglismaal 71,1%, Soomes 71,5% <sup>2)</sup>. Kõige suurem on see veel Põhja-Ameerika Ühendriikides: 88,3%. Euroopas on see põhimõtteliselt ainult lõunapoolseis riikides alla 50%. Keskkoolis siiski on välismaadeski naiste protsent esialgu meeste omast väiksem, välja arvatud ainult mõned üksikud riigid, nende hulgas eriti silmapaistvalt jälle Ühendriikides, kus see protsent ulatab 59,1%-ni.

Need on arvud. Kuid tähtis seejuures on küsimus, kas see nähtus ja tendents on tervitatav ja kuidas tuleb seda noorsoo kasvatuses ning õppetöö tulemuste seisukohalt hinnata? Muidugi, nüüdsel ajal, kus on tunnustatud ja seaduslikult kehtimas sugupoolte üheõiguslikkus elukutse suhtes, on naistel täieline võimalus hankida endale sellekohaseid teadmisi ja oskusi ning õigust asuda üheväärselt meestega kutsealadele, kuhu neile ligipääs mitte väga kauges minevikus oli suletud või vähemalt suuresti raskendatud. Muutunud majanduslikud ja kultuurilised olud muide tõukavad ja sunnivad neid selleks. Mis puutub õppetegevusse, siis leiavad naised selle ala endale eriti sobivaks: on ju naine lapsele lähemal emana ja koduperenaisena; ta on lapse esimene õpetaja ning kasvataja. Ja tõesti, mida nooremas lapseas on õpilane, seda suurem on ka üldiselt naise sobivus temale olla õpetajaks. Nii ongi lasteaias naised kõige kohasemad õppejõud. Olles õrnem, hellem,

<sup>1)</sup> Genfis Rahvusvahelise Haridusbüroo poolt väljaantava „Kasvatuse ja õppetöö rahvusvahelises aastaraamatus 1938“ (Annuaire international de l'éducation et de l'enseignement — 1938) ilmunud andmeil.

<sup>2)</sup> Muide Soomes ja Skandinaavias on naisõpetajate suur ülekaal algkoolis alamalgkooli (2 esimese õppeaasta) arvel, kus ametis on ainult naisõpetajad.

tundelisem, on ta väikestele sobivam: temas peituvate ema- ning perekonna-vaistude tõttu on ta võimeline väikeste mudilaste tegevuse ja elu vastu tundma suuremat huvi kui mees. Kuid mida rohkem õpilane aastailt ja mõis- tuselt edeneb ning areneb, ja mida rohkem ta ületab oma kümnendat elu- aastat ja läheneb kahekümnendale, seda enam sobib õpetajana naise kõr- vale ja tema täienduseks astuma mees. Eriti maksab see meesnoorsoo õpe- tamise ja kasvatamise kohta.

Muidugi võib naine olla vägagi tubli nii õpetatavate teadmiste kui ka oma kasvatajaliste võimete poolest. Ometi on ta naine — naisele omase erilise hingeeluga, erilaadiga, mentaliteediga, elusuhtumisega ja kohtlemis- viisiga, kui ta on õige ja ehtne naine (nagu ta peabki olema). Mees on mai- nitud omaduste poolest naisest erinev. Ja nagu koduse kasvatusel alal pere- konnas on tähtis, et lapsed alluksid mitte ainult emale, vaid ka isale kasvata- vatele ja juhtivale mõjule, nii on ka koolide suhtes soovitatav, et sääli õpilaste vaimu ja iseloomu arendamist ja kujundamist teostaksid ülekaalukalt mehed. Eeskätt maksab see eriti puht poeglaste koolide kohta, kus õpetajaina ja kasvatajainana mehed loomulikult peaksid olema tunduvas ülekaalus. Aga ka ühiskoolis, kus, nagu meil, poeglaste ja tütarlaste arv on läbistikkult ligikaudu võrdne, ei tohiks meesõpetajad olla vähemuses, vaid peaksid olema pigem ülekaalus, sest poiste kasvatus nõuab, nagu öeldud, meeste mõjustamist, seda enam, et ühiskoolis vaja vastukaalustada seda naiselise õhkkonna mõju, mis poiste suhtes toimub pääleli veel nende tütarlastest kaasõpilaste kaudu. Kui niisuguses ühiskoolis õpetajaiks on enamuses naised, siis on poeglastest õpilased sääli hädaohus jääda meeste kasvatavast mõjust ilma. Võib esineda isegi teatav naisestumise oht.

Mis puutub puht tütarlaste koolidesse, siis sääli muidugi on naisõpetajad üldiselt kohasemad ja võivadki olla ülekaalus. Kuid meesõpetajate täieline puudumine ei ole sääligi hääd: ka naisõpilased oma vaimses arenemises vajaksid teatavat kontakti meeste vaimuga, muidu sünnib nendegi arene- mine liig ühekülgiselt.

Edasi, riskil äratada naistes protestimeeleolu, tahaksin väita, et teata- vad õppeained sobivad üldiselt paremini meesõpetajaile kui naisõpetajaile. Ütlen üldiselt, sest võib ju esineda üksikuid erandeid, kus naised on neis aineis meestele täiesti võrdsed. Üldiselt aga on teatavad õppeained, mida allpool kohe nimetan, oma laadi tõttu meestele enam iseloomukohased, eriti õpetamisel puht poeglaste koolides (mõtlen siin keskkooli ja gümnaasiume) ja eespool toodud põhjustel ka ühiskoolis. Niisuguste õppeainete hulka kuu- luvad ennekõike matemaatika ja füüsika, siis teises järjekorras ajalugu ja loodusteadus. Oma loomu poolest on mees omameelne nende õppeainete ja teaduste vastu tundma sügavat huvi ja ka seda huvi edasi andma ning sisendama õpilasele. Niisuguste õppeainete hulka tuleks veel lugeda ladina keel, mis oma metoodiliselt käsitluselt — olles abstraktsem ja intellek- tuaalsem kui elavate keelte juures — on enam meestele kohane. Pääleli vanade roomlaste vaimulaad — sest ka selle vahendamine õpilastele peab tulema arvesse — on oma olemuselt eriti mehelik, — karge ja tüse. Aga ka emakeele õpetus, mis sisaldab nii palju mitmekesiseid elemente — keele- õpetuse, kirjandid, kirjanduse — ja nende lisaks veel maailmavaatelise ja rahvusliku kasvatusel kohustuse, tundub vähemalt poeglaste koolis mees- õpetaja juures üldiselt sobivamais kätes (erandjuhtumid muidugi välja arvatud). Seepärast neile õppeaineile üldiselt eelistataksegi ja püütakse saada meesõpetajaid.

Seda teatavate ainete sobivust enam meestele näivad naised ka ise tajuvat, sest oma enamikus kalduvad nad õpetajakutsele andudes oma eriaineks valima võõrkeeli, milleks neil, eriti mis kõnelemisoskusesse puutub, nende paindlikumate hääldeorganisatsioonide tõttu on hääd eeldused. Seepärast ongi meil, samuti kui paljudes teistes maades, võõrkeelte (välja arvatud vanade keelte) alal naisõpetajad suures enamuses.

Kuid naisõpetajail on võrreldes meestega veel üks üldine miinus õpetöö seisukohalt. Kui naisõpetaja ei taha jääda vallaliseks, vaid olla abielus ja saada laste emaks, nagu see loomulik ja nagu see ta ühiskondlik naiseülesanne, siis tuleb tal sünnituste puhul nii mõnigi kord puududa nädalate kestel, mis toob katkestust ta õppetöös ja teeb vajalikuks ta asendamise ajutise õppejõuga. Õppetöö pidevus ja ühtlus paratamatult kannatab selle all. Pääleselle koduse majapidamise mured, kuigi mitte iga abielulise naisõpetaja juures eranditult, siis ometi nii mõneski juhtumise anastavad osa naisõpetaja huvist ja tähelepanust, nii et tal vähem aega jääb tundide ettevalmistamiseks ja enese täiendamiseks oma ainealal.

Kõik need asjaolud kokku teevad, et naisõpetajate arvuline ülekaal koolides ei ole soovitatav ei õpetuslikust ega kasvatuslikust seisukohast, igatahes mitte gümnaasiumis ja isegi mitte keskkoolis. Mis puutub algkoolisse, siis sääl nooremäis klassides ei saaks midagi naisõpetajate vastu ütelda: väikeste laste õpetamiseks ja kasvatamiseks võivad nad olla üsnagi kohased. Aga juba 5. ja 6. õppeaastal oleks ülemal kirjeldatud põhjustel vaja ka algkoolis tarviline määr meeselementi.

Siia juure tuleb ka veel koolijuhatajate küsimus. Teada on, et isegi algkoolidele, kus on mõlemast soost õpilasi, eelistatakse meesjuhatajaid; seda enam maksab see üldiselt samasugustel oludel keskkooli ja gümnaasiumi kohta. Puht poeglaste keskkoolidel ja gümnaasiumidel peavad loomulikult olema meesjuhatajad. Järelikult ka see asjaolu nõuab tugeva meesõpetajate kaadri olemasolu, et oleks, kust sobivaid juhatajaid leida ja valida.

Kuna aga nüüd meeste tagasitõmbumine pedagoogilise tegevuse alalt avaldab selget tendentsi, siis on aeg käes tõsiselt mõelda selle üle, kuidas seda nähtust pidurdada ning kuidas saaks noori tublisid meesjõude tõmmata rohkemal arvul sellele kutsealale.

Kui on küsimuses haiguse arstimine, siis on esimene asi haiguse põhjuste leidmine ja nende kõrvaldamine. Nii ka siin tuleb kõigepäält selgusele jõuda, mis asjaolud mõjuvad selleks kaasa, et mehed nii vähesel arvul tahavad valida õpetajakutse.

Suurimaks põhjuseks tuuakse siin harilikult esile õpetajate töötasu ja palgaolud. See on kahtlemata küll vist üks olulisemaid ja mõjuvamaid tegureid. Õpetajate palgad nii algkoolis kui keskkoolis ei ole meil tõesti mitte kuigi kõrged ja nad tõusevad vaid pikkamisi teenistusaastate järkude viisi. Agarad ja andekad noored mehed, kes peavad silmas ka tulevase teenistusvõimalusi, arvavad, et nad teenistuslikus mõttes võivad teha parema karjääri arstidena, advokaatidena, notaariustena, inseneridena, arhitektidena, ärimeestena või mitmesugustel administratiivvaladel riigiteenistuses.

Kuid tulevase elukutse valikul ei arvestata ju mitte ainult tegevuse teenistuslikku külge, vaid ka kutse sobivust oma võimetele ja kalduvustele ning oma huvi selle ala vastu. Seepärast arvan, et meeste vähesel andumisel pedagoogilisele tegevusele on lisapõhjuseks kindlasti ka see, et paljudele see elukutse oma laadilt tundub vähe meelitatavama; õpetajategevuse kui niisuguse kohta ei tunta erilist huvi; rohkem huvitab igasugune muu tegevus.

Kas see on tingitud eestlastel domineerivaist tõulisist omadustest või ka sellest, et kool ise ei ole noorukeis nende kooliskäimise ajal suutnud huvi äratada õpetajategevuse kohta ega seda lasta paista meeldivana, jäägu siin otsustamata. Ka nõuab mitmete kooliainete õppimine ülikoolis — nagu matemaatika, keeled, ajalugu — hoolsat töötamist, piinlikku süvenemist üksikasjadesse, väsimatut istumistööd, milleks paljudel ei ole kalduvust ega püsivust ja milleks nähtud vaev tundub tulevase teenistusliku tasu mõttes vähe produktiivseks. Seega jõuame jällegi tasu- ja palgaküsimuse juure tagasi, mis seepärast näibki olevat vahest kõige olulisem moment.

Iseeneses on ju õpetajaametil ka oma hädad küljed, kui kord selleks on olemas järgmised eeldused: huvi oma õpetatava aine vastu ja selle hääd valdamine, kaasasündinud aigne ning osavus seda õpilastele edasi anda ja selle kohta huvi äratada (nn. pegagoogiline soon), kaasasündinud oskus õpilastega läbi saada ja autoriteeti ning lugupidamist evida nende silmis, nii et distsipliin ei tee raskusi. Niisugusel korral ei paku õpetajaamet sugugi mitte oma varjukülgi, vaid pigem oma paremusi: see on ilus, puhas ja idealistlik töö — noorte hingede ja iseloomude arendamine ja kujundamine, selle lisaks vaikne, rahulik elu pikemate ja rohkemate puhkusvaheategadega kui mitmel muul teenistusosalal. Tublimad ja sellekohaste erieeldustega annetatud õppejõud võivad tõusta juhatajaks, kellel ka palgaolud on paremad; kirjanduslike kalduvustega õpetajad jälle võivad endile lisateenistust hankida õpperaamatute kirjutamisega või muude kirjanduslike töödega jne.

Seega tublime ja andekale mehele ei ole ka õpetajakutses väljaväated sugugi nii halvad, igatahes mitte halvemad kui mõnel administratiivalal. Ja ega kõigil juristikis või muuks studeerinuil ole igakord elu majanduslikus suhtes mitte kõige hiilgavam.

\*

Igatahes peitub meesõpetajate arvu väheseks jäämises teatav ühekülg-suse hädaoht meie noorsoo õppe- ja kasvatus-töös ja seega on see ühtlasi ka teatav rahvuslik hädaoht. Seepärast asja parandamiseks tuleks midagi tõsiselt ette võtta. Valitsusvõimud ise peaksid sellest huvitatud olema ja algatama abinõusid, mis aitaksid viia seisukorra paranemisele.

Kõige kindlam ja tõhusam vahend oleks muidugi üldine palkade tõstmine, kuid see on seotud finantsiliste raskustega. Loodame, et sellele üks-kord riigi majandusliku olukorra paranemise ja jõukuse üldise tõusu juures välja jõutakse.

Vaheajal aga võiks tegelikult võimalikuma abinõuna küsimusse tulla mõnesuguste toetuste ja majanduslike soodustuste andmine ülikoolis õppimiseks ja õpetajakutse omandamiseks neile noormeestele, kes endil kalduvust ja eeldusi tunnevad pedagoogiliseks tegevuseks. Muidugi tuleb niisugused isikud enne alistada rangele kutse-sobivuse katsele. Samataolise menetelu ja toetuste varal saaks ka seminaridesse senisest rohkem meesõpilasi. Ja kui kord oma kutseainesse on hästi süvenetud ja see põhjalikult omandatud, milleks suuresti võivad kaasa mõjuda hädad ja ühtlasi nõudlikud õppejõud ülikoolis vastavai aladel ja samuti seminarides, siis hakkab see aine või ained ka huvitama ja lõppeks muutub ka selle või nende õpetamine huvitavaks ning armsaks.

Igatahes kui tõsiselt tahetakse ja püütakse isegi praeguste piiratud võimaluste piires meesõpetajate kaadri juurekasvu tõstmiseks midagi ära teha, siis peaks seisukord selles suhtes ikkagi mõnevõrra paranema.

V. Sanglepp.

# ÜLIKOOLI ÕPPERAAMATUTE KÜSIMUS.

## Lähtekohti.

Riigikeelsete ja oma oludele ning nõuetele vastavate ülikooli õpperaamatute ilmutamine on kõikjal küsimuseks, mille otstarbekohasest lahendamisest ollakse huvitatud nii ülikoolinoorsoo kasvatamise edukuse ja suuna kui ka oma teaduste arendamise ja propageerimise seisukohalt. Suurriikides, kelle keeltele on suur levikupiirkond, nagu Inglise, Prantsuse, Saksa, Itaalia, kus suur üliõpilaste arv kui ka tegelikus elus olevate eriteadlaste tarvidused võimaldavad ja otse soodustavad õpperaamatute väljaandmist puhtärilisel kalkultatsioonil, näib, nagu reguleeriksid turu tarvidused ise ülikooli õpperaamatute ilmumist, ilma et oleks vaja teadliku suunamist või soodustusi. Ülikooli õpperaamatute väljaandmine ei kujune neil mail mitte ainult tasuvaks, vaid annab ka tõhusat sissetulekut nii autoreile kui ka kirjastajaile. Vaatamata sellele selgub ometi, et ka suurriikideski, eriti viimasel ajal, astutakse mitmesuguseid samme oma õpperaamatute ilmumise ning levitamise soodustamiseks ning teiste maade õpikute tarvitamise kitsendamiseks nii õppetöö korraldamise kui ka avaliku võimu kaasabil.

Väikeriikides, eriti pärastmaailmasõjaaegseis riikides, nii meilgi, on tarvidus riigikeelsete ja oludele vastavate ülikooli õpperaamatute järele veelgi tungivam. Üldistele põhjendustele seltsivad siin veel erivajadused, tarve soetada üliõpilaseks emakeelseid õppevahendeid, püüid arendada ja süvendada võõra valitsuse all kängunud kodumaisi ja rahvuslikke teadusi, kujundada emakeelset terminoloogiat, populariseerida teadust jne. Ka ähvardavad suurte võõrrahvaste suunitlused, kui need õpperaamatute näol noorsoole otse sundlugemismaterjaliks kujunevad, lämmatada väikeste riikide teaduse omapärast arenemist, eriti nüüdsel ajal, kus ei saa juttu olla teaduse rahvusvahelisusest ja erapooletusest. Ei ole sugugi tähtsusetu ka ülikoolinoorsoo arengu edukuse huvides just emakeeles õppimine, nagu seda pedagoogilisest lähtekohast väga põhjendatult on viimasel ajal käsitletud prof. A. Koort (vt. „Akadeemia“ 1938, nr. 1).

On arusaadav, et seepärast väikestes pärastmaailmasõjaaegseis riikides, kus on teostumas veel ülikoolide natsionaliseerimise protsess, tehakse suuri pingutusi oma ülikooli õpperaamatute saamiseks. Küsimuse lahendamine siin on aga tunduvalt raskem ja eriacbinõusid nõudvam kui suurriikides, nii käsikirjade saamise kui ka kirjastamise majanduslikust küljest. Seetõttu ülikooli õpperaamatute väljaandmine reas riikides (Leedu, Läti, Soome, Taami) on kujunemas kultuurpoliitiliseks alaks, mille arenemist riiklikult igati soodustatakse.

Meie riigi iseseisvuse 20 aasta kestel on meil loodud Eesti rahvusliku ülikooli suund ja õppekavad ning täidetud pea kõik õppetoolid eesti õppejõududega. Ei ole aga ülikooli eestistamise protsess enne lõppenud, kui meil ei ole meie oludele vastavaid eestikeelseid ülikooli õpperaamatuid. Meie ei saa enamikus aineis leppida võõrkeelsete õppevahenditega, mis koostatud vastavalt meist erinevaile oludele ja töökorraldustele ja kus üldse puudub meile omaste küsimuste põhjalikum käsitlemine. Veel enam, seni tarvitatud, eriti saksa teosed, on sihiliku tendentsiga.

Ka teeb takistusi võõrkeelsete õpperaamatute kasutamisel meie noorsoo puudulik keeleoskus. Nii tarvitatakse raamatute asemel loengute ülesmärki-

missi, kus saagefi ei ole suudetud eraldada olulist mitteolulisest ja mille kontrollimiseks üliõpilastel vähe võimalusi ning mis oma puudulikkuses ei rahulda kaugeliki praegu elu ja ülikooli poolt ülesseatud nõudeid. Veel rohkem, nende konspektide kasutamine võib muutuda üliõpilastele otse kahjulikuks.

Seepärast meie ülikoolides peab välja kujunema meie oludele ja töökorraldusele vastav eestikeelne õpperaamat, mis otse hädavajalik õppetöös, kuid ka hiljem tegelikus elus ülikooli lõpetanuile oma teadmiste kontrollimiseks ja värskendamiseks ning käsiraamatuina. Põhikursuste olemasolu raamatuina võimaldaks mitmekesistada loenguidki, andes võimalusi loenguil ja seminarides käsitleda ainet eriküsimustena avaramalt ja kuulajale rohkempakkuvamalt.

Eestikeelsed ja meie alasil käsitlevad teosed on ka vajalikuks lüliks meie teadusliku töö arendamisele ja teadmiste kandjaks laiemasse ringkondadesse väljaspool ülikooli koosseisu, tõstes meie omakultuuri saavutuste tähtsust meie eneste silmis kui ka väljaspool.

Et oma põhikursuste kõrval aine põhjalikumaks läbitöötamiseks soovitatav ja tarvilikki on tutvuda ka teiste maade kirjandusega, on endastmõistetav ja nii leidub võõrkeelseid väljaandeid pea kõigi teistegi ülikoolide soovitatavate kursuseraamatute hulgas. Need ei asenda aga põhikursust käsitlevat emakeelset teost.

Pealegi on võõrkeelsed väljaanded, eriti meil senini kõige rohkem tarvitatavamad saksakeelsed õpperaamatud 3—4 korda kallimad meie oma, kusjuures meie õppekavadele mittevastavuse tõttu tuleb sageli ühes aines hankida mitu raamatut, mis meie üliõpilasil osutub majanduslikult üle jõu käivaks.

### Praegune olukord eestikeelsete õpperaamatute alal.

Vaadeldes ülikooli õpperaamatute kirjastamise käiku võime konstateerida sel alal võrdlemisi ebaühtlasi ajajärke.

Esimesena asusid iseseisvuse algupäevil ülikooliõpperaamatuid kirjastama peamiselt üksikud kirjastajad ja autorid. 1919.—1927. a. ilmus 4 eesti- ja 6 venekeelset õpperaamatut. Kuid pea jäi seegi soiku. Raamatute tarvis ja ost ei leidnud laiemat kõlapinda. Ärilise tegevuse põhimõttel ei olnud kirjastamine võimalik. Ka õpperaamatute käsikirjade saamine osutus raskeks. Olukord raamatuturul pakkus ärilistele kirjastustele tasuvamaid alasid. Nii ajavahemikul 1927—1930 ilmuski ainult 1 eestikeelne ja 2 võõrkeelset õpperaamatut.

Üliõpilaskonna Edustuse, kelle taga seisvad ringkonnad olid kõige väärtusamini puudutatud õpperaamatute puudumisest, töökavades seisid kogu aeg küll õpperaamatute kirjastamine, kuid ka Edustus ei saanud asja viia edasi oma piiratud majanduslikkude võimaluste, ühtlasi ka sellekohase aparadi puudumisel. 1929. a. üliõpilaskonna juhatuse ettepanekul toleaeagne haridusminister L. J o h a n s o n andis õpperaamatute kirjastamiseks teatava summa laenu, mille kustutas üliõpilaskonnale 1932. a. Vabariigi Valitsus toleaeagne haridusministri H. V. K u k k e, omaaeagne tulisema ülikooli õpperaamatute kirjastamise ja teiste üliõpilasomaabi ettevõtete eest võitleja ettepanekul.

1929. a. on ülikooli õpperaamatute alal pöördemaastaks. Nimelt asutati sel aastal akadeemilise pere ühistegelik ettevõte **A k a d e e m i l i n e**

Kooperatiiv, kes võttis ülikooli õpperaamatute kirjastamise üheks oma peamiseks ülesandeks. Ligemale kümne aasta jooksul on ülalmainitud ettevõtte saavutanud hinnatavaid tulemusi. Öieti kõik, mis neil aastail kõnesoleval alal on ilmunud, pärineb Ak. Kooperatiivilt. Tänapäev on Ak. Kooperatiiv kirjastanud 58 raamatut meie eriteadlaste sulest. Teaduskondade järgi jagunevad need raamatud järgmiselt:

õigusteaduskond	17	arstiteaduskond	4
majandusteaduskond	3	loomaarstiteaduskond	2
usuteaduskond	2	Tehnikaülikool	2
põlumajandusteaduskond	1	mitmesuguseid	14
filosoofiateaduskond	13		

Peale õpperaamatute on Ak. Kooperatiiv kirjastanud võõrkeelseid eesti rahvuslikke teadusi käsitlevaid ülevaateid, mis figureerivad ülikooli õppekavades õpperaamatutena — kuni vastavate eestikeelsete õpperaamatute ilmumiseni. Olgu tähendatud, et mitmed neist teoseist on kasutamisel mõnedes välismaistes (näit. Lätis ja Soomes) ülikoolides kursuse sundraamatutena.

Nagu eelnevast võib järeldada, on meil viimaseil aastail ülikooli õpperaamatute kirjastamise alal tee õige avaralt avatud. Kuid see on ainult hea algus, mis kohustab asja intensiivselt jätkama.

Riigikeelsete õpperaamatute arvu poolest on kahtlemata kõige paremas seisukorras õigusteaduskond, seda mitte ainult meil, vaid ka teistes riikides. Nii on õigusteaduskonnas emakeelseid õpperaamatuid pea kõigis õppeaineis olemas naaberriikidest Leedus, Skandinaavia riikides ja teistes. Nii on näiteks ülikoolis loetava ca 20 õigusteaduse ja majandusteaduse aine kohta Stokholmi ülikoolis 115 rootsikeelset, Taanis 103 taanikeelset, Norras 98 norrakeelset, Soomes 92 soomekeelset, Leedus 60 ledukeelset, Lätis 21 läti keelset nõutavat või soovitatud raamatut, kuna teistes keeltes õppevahendeist domineerib inglise keel, Soomes rootsi keel ning Balti riikides — saksa keel. Seda õigusteaduskonna paremust tingib eeskätt õigusteaduskonnas õppivate üliõpilaste suur arv ja sellest järgnev suurem huvi vastava raamatu järele kui ka osalt aine omapärasus, mis ei võimalda võõrkeelsete raamatute kasutamist. Meie ei ületa siin küll kedagi raamatute arvulise hulga, kuid just kursustele vastavate õpperaamatute ja autoriseeritud loengute poolest õigusteaduskonnas oleme meie ees mõnest teisest pärastsojaegsest riigist, kuna seal hulk raamatuid erikursusi või eriküsimusi käsitavad. Võib loota, et õigusteaduskonnas ühe aasta kestel puuduvad osas uued väljaanded võiksid ilmuda.

Majandusteaduskonnas on meie õpperaamatute arv suhteliselt tagasihoidlikum, mis on tingitud asjaolust, et majandusteaduskond iseseisva teaduskonna ja viimistletud õppekavaga kui ka oma koosseisult on alles väljakujunemisel. Nii ei ole meil ka järgneval õppeaastal siin loota intensiivsemat emakeelsete õpperaamatute ilmumist. Küll võiks teoreetilistes ainetes kõne alla tulla mõningate üldtunnustatud õpperaamatute tõlkimine, nagu seda on eriti harrastanud Leedu.

Usuteaduskond ja loomaarstiteaduskond oma vähese üliõpilaste arvuga on tagaplaanil oma õpperaamatute poolest. Ka on vähem õpperaamatuid arstiteaduskonnas ühes rohuteaduse osakonnas.

naga ja matemaatika-loodusteaduskonnas, kus ka teistes maades on ilmunud vähem omakeelseid õpperaamatuid, mis tingitud osa ainete rahvusvahelisusest kui ka kiirest muutumisest. Et aga siingi teistele järele jõuda, tuleb meil arendada elavamalt tegevust, eeskätt meie kodumaistele erioludele vastavais aineis.

Filosoofiateaduskond oma ainete liigse spetsialiseerimisega on ala, kus õpperaamatute kirjastamine erialadel on meil teises järjekorras. Ka takistab filosoofiateaduskonnas õpperaamatute väljaandmist, eriti rahvuslike teaduste alal, nendel aladel mitte küllaldaselt toimunud eeluurimised. Üksikuid kursusi õpperaamatuna on filosoofiateaduskonnas siiski olemas ning osa käsikirju valmimas.

Põllumajandusteaduskonnas ühes metsaosakonnaga on senini ilmunud õpperaamatute arv õige väike, võrreldes teiste teaduskondadega. Arvesse võttes meie põllumajanduse üldist osatähtsust meie riiklikus elus, selle ala häid saavutusi ning üldist huvi selle ala vastu tuleks põllumajandusteaduskonna õpperaamatute ilmutamisele pöörata suuremat tähelepanu.

Pärastsõjaaegseis riikides on just viimaseil aastail forsseeritud oma õpperaamatute ilmumist ning määral, millega ei suuda meie sammu pidada ilma küsimusele Valitsuse, Ülikoolide ja teiste asjathuvitatud ringkondade tähelepanuta ja kaasabit.

Nii on käesoleval aastal Lätis alanud erakorraline pingutus, mille järele 1938./39. õppeaasta kestel kavatakse välja anda 28 õpperaamatut 720 trükipoogna suuruses.

Ülikooli õpperaamatute kirjastamine on meil seni toimunud ilma iga-aastaste toetusteta, välja arvatud seks otstarbeks saadud protsendita laen, mida Akadeemiline Kooperatiiv on saanud Tartu üliõpilaskonnalt ca 5000 kr. ja Haridusministeeriumilt Kr. 17.000.— suuruses. Võrdluseks olgu tähendatud, et näiteks Lätis ülikooli õpperaamatute kirjastamiseks on ainuüksi 1938./39. a. eelarves ette nähtud riigi- ja ülikoolisummadest 111.600 latti, s. o. Eesti rahas üle 80.000 krooni.

Leedus on ülikooli õpperaamatute kirjastamine kogu aeg teostunud riigisummadega ning isegi võrdlemisi elava raamatuturuga maadel, nagu seda on Soome ning vana kultuuriga maadelgi, nagu Taani ja Rootsi, on toetuste või ametlike ostudega mõjuvalt soodustatud ülikooli õpperaamatute kirjastamist.

### Tuleviku ülesandeid.

Tunnustades ülikooli õpperaamatute kirjastamist meie kultuurpoliitiliseks ülesandeks, tuleb tuleviku seisukohalt seada sihiks:

1) Ülikooli õpperaamatute kirjastamist jätkata laiemas ulatuses ning täieaktiivsusega kindla süstemaatilise kava ja koordineeritud tegevuse alusel,

2) esijoones tuleb kirjastada õpperaamatuid aladel, kus suurem üliõpilaste arv, rööbiti aga ka teistes vähema üliõpilaste arvuga teaduskondades, eelistades nende hulgas a) rahvuslike alasid ja kodumaisi teadusi käsitavaid teoseid, b) laiemaid hulki huvitavaid töid.

3) Tuleb paluda, et

a) Haridusministeerium ja võimalikult ka teised asjathuvitatud ringkonnad (ülikoolid, üliõpilaskonnad ja ka vastavad erialalised asutised ning ühin-



gud) looksid kindla majandusliku aluse eestikeelsete õpperaamatute kirjastamise võimsaks edasiviimiseks,

b) Haridusministeerium määraks kindlaks ülikooli õpperaamatute kirjastamise suuna ja viisi pikema aja peale,

4) Autori honorari määradeks kirjastuse kalkultatsioonides pooldada Kr. 60—100 trükipoognalt (ca 40.000 täheruumilt), mille väljamaksmine ei peaks olema sõltuv raamatu levikust.

5) Kirjastamise ja teose levitamise otstarbekaks teostamiseks pidada tarvilikuks ülikooli õpperaamatute kirjastamise tsentraliseerimist ühte keskusse, kes reguleeriks käsikirjade õigeajalist ja otstarbekohast kujundamist, teostaks kirjastamist ning aitaks vältida juhuslikku ja paralleeltegevust.

6) Õpperaamatute üliõpilastele kättesaadavamaks tegemiseks tuleks soodustada seniilmunud õpperaamatute levikut osa müügihinnast Haridusministeeriumi kanda võtmisega.

Tänapäeval, kus edu nii paljudel aladel tuleb kirjutada just vastavate alade plaanikindla korraldamise ja organiseerimise arvele, on otse loomulik, et ka ülikoolide õpperaamatute kirjastamine toimuks süstemaatiliselt läbi mõeldud kava ja õieti rajatud ning ülesehitatud organisatsiooniga, mis oleks teovõimeline ja tagajärjekas pikema aja kestel.

Kui senini õpperaamatute ilmumist osalt pidurdas meie õppekavade väljakujundamatus, oma oskussõnade puudumine, kodumaiste ja rahvuslike teaduste ala aine läbitöötamatus, osal õppetoolidel oma õppejõudude puudumine, siis nüüd on olukord tunduvalt paranenud. Meie ülikooli ja teaduste areng ning kultuurküsimumste hindamine riiklikult on tõusnud astemele, mis võimaldab asuda ülikooli õpperaamatute küsimuse lahendamisele palju suuremas ulatuses kui seni.

Sellele muutunud olukorrale on alljärgnevalt toodud, lähtudes tegelikest kogemustest, üks võimalik kava õpperaamatute küsimuse praktiliseks lahendamiseks tulevikus.

Enne kõike õpperaamatute küsimuse ulatuslikuma lahendamise eelduseks on kindlam majanduslik alus, milleks tuleks võtta vastavad summad riigi ja võimalikult ka ülikoolide eelarvesse. Õpperaamatute hinna alandamiseks tuleks osa kulusid, nagu autori honorar ja vähema tiraaziga raamatute puhul isegi tegelikke kulusid anda toetusena. Raamatu hinda kalkuleeritavad kulud tuleksid aga sellekohasest erifondist, mis moodustatakse selle jaoks Hamini juures.

Selle erifondi sissetuleku võiksid moodustada: 1) riigi eelarvest, 2) kultuurkapitalist, 3) ülikooli erisummadest, 4) seks otstarbeks saadud toetustest ning 5) õpperaamatute müügist saadud summad ja tema kasutamine võiks sündida Haridusministri korraldusel õpperaamatute komisjoni ettepanekul.

Tahtes välja anda raamatuid kõigilt aladelt ja ühtlase hinnaga, tuleb arvestada paratamatult, et vähema üliõpilaste arvuga aladel kirjastamise alla pandud summasid täies ulatuses tagasi ei saa.

Seades sihiks, et lähema viie aasta kestel meil ilmuvad põhikursustes õpperaamatud võimalikult kõigis ülikooli õppeaineis ning arvesse võttes, et Tartu Ülikooli kõigis teaduskondades kokku on ca 150 sunduslikku ja soovitatavat ainet ning kui igas aines ilmutada keskmiselt 20-trükipoognaline õpperaamat, saaksime üldse kirjastamisele tuleva poognate arvuna kogusummas 3000 trükipoognat. Jaagades selle 5 aasta peale saame keskmiseks aasta kirjastamise kavaks 600 trükipoognat, muidugi eeldusel, et vastavalt käsi-

kirju saab. Osas aineis on õpperaamatuid ka juba olemas, mis tegelikult vähendab aastale langevat trükipoognate arvu.

Edasi — kui ühe trükipoogna kirjastamine läheb keskmiselt maksma 150 krooni, millest trükikulud, paber, korrektuur jne. keskmiselt 65 krooni ja autori honorar 85 krooni, oleks esimesel aastal selle kava teostamiseks vajalik 90.000 krooni. Tegelikult saaksime esimesel aastal olemasolevail andmeil käsikirju ainult 200 trükipoogna ulatuses.

Nagu senised tegelikud andmed näitavad, laekub igal aastal umbes 20 protsenti kirjastamise alla pandud summadest, levitamise elavamaks muutmisel vahest rohkemgi, mille tagajärjel järgmisil aastail investeeritavad summad järkjärgult väheneksid. Selliste summade saamiseks peaks meil leiduma võimalusi, kui kõik asjast huvitatud ning tähtsust hindavad tahavad selle heaks ohvrit kanda.

Õpperaamatute kirjastamise põhimõttelisi ja üldküsimesi lahendava keskusena võiks ellu kutsuda ülikooli õpperaamatute kirjastamise komisjoni Haridusministeeriumi või Tartu Ülikooli juures. Sellesse komisjoni kuuluksid Haridusministeeriumi, Tartu Ülikooli, Tallinna Tehnikaülikooli, tarviduse korral ka Teaduste Akadeemia ja õpperaamatute kirjastamist tegelikult teostava organisatsiooni esindajad ja ta töötaks Haridusministeeriumi poolt antud erijuhatuskirja ning kodukorra alusel. Eriti võiks kuuluda komisjoni ülesannetesse:

1) Korraldada üksikute teaduskondade õpperaamatute kirjastamist, võtta vastu ülikoolide ja teaduskondade ettepanekud õpperaamatute kirjastamise kohta, koostada nende põhjal kirjastamise kavad ning määrata ilmumise järjekord.

2) Koostada iga eelarveaasta kohta kirjastamise eelarve ja vajalikkude toetuste kavad ning esitada need Haridusministeeriumile.

3) Korraldada ja kaasa aidata käsikirjade saamiseks ning valvata nende õigeaegse valmimise järele.

4) Raamatu kirjastamise kulude eelkalkulatsioonide, trükitava eksemplari arvu, formaadi ja kirjastuse tehniliste üldtingimuste kindlaks määramine ja kinnitamine.

5) Raamatu müügihinna määramine kirjastaja ettepanekul.

6) Raamatu leviku kava kinnitamine.

7) Järelevalve kirjastamise teostamise korrapärase arenemise ja summade kasutamise üle.

Selle komisjoni otsused peaksid olema lõplikud, kusjuures autoreil komisjoni otsuste peale võiks jääda Haridusministrile kaebeõigus apellatsiooni korras.

Sel komisjonil peab olema oma täitesaatev ja teostaja organ, kelle ülesandeks oleks:

- 1) komisjonile küsimuste ettevalmistamine ning esitamine,
- 2) vastavate eelkalkulatsioonide ja eelarvete koostamine,
- 3) kirjastuse tegelik teostamine (läbirääkimised autoritega, kirjastustega, vastavate lepete sõlmimine),
- 4) raamatute levitamine,
- 5) arvepidamine,
- 6) kirjastus-komisjoni otsuste täideviimine.

Kogemused näitavad, et asja tegeliku läbiviimise otstarbekuse pärast on tarvilik, et ka täideviimine oleks tsentraliseeritud.

Kuna osa neist ülesandeist on äriolist laadi, oleks selleks ametliku aparraadi kasutamine tülikas ja tooks tunduvaid lisakulusid. Eraaparaat võiks olla ka isikupärasemalt ja paindlikumalt rakendatav.

Arvesse võttes, et meil on olemas akadeemilise pere omaettevõteline Akadeemiline Kooperatiiv, kel välja kujunenud äriaparaat, oleks vahest kõige otstarbekam Akadeemilise Kooperatiivi olemasoleva organisatsiooni kasutamine täidesaatva ja teostaja keskusena.

Reas maades, kus isegi kirjastamine on minemas ametliku aparraadi kätte, on kirjastamise ja levitamise küsimuste läbiviimiseks kasutatud ülikoolide ja Akadeemilise Kooperatiivi taolisi akadeemilise pere omaettevõtteid, nagu Lätis, Norras, Rootsis, Taanis, Poolas jne.

Kahlemata on raskeks küsimuseks ka õpperaamatute käsikirjade saamine. Hea käsikiri nõuab autorilt palju ja põhjalikku tööd ning pedagoogilist vilumust, mille tõttu õpperaamat võib valmida ainult pikema aja kestel. Ka vaadatakse osalt õpperaamatute kirjutamisele kui teise järgu küsimusele, kuna teaduslike eriküsimuste käsitlemine on autorile huvipakkuvam. Käsikirjade saamise kergendamiseks tuleb arvestada õppejõudude teaduslike tööde hulka ka õpperaamatuid, eriti ka nende edutamisel.

Kas ei tuleks kaaluda ka veel majanduslike hüvede võimaldamist õpperaamatute kirjutajaile. Üheks selliseks peaks olema kodumaiste teaduste alal erisummade võimaldamine eeluurimiste läbiviimiseks. Ka võiks tasutav olla abijõudude tehniline töö eraldi, mis kiirustaks käsikirjade valmistamist.

Õpperaamatute kirjutamisel ei ole mõtet, kui nad jäävad seisma lattu, ostjaid leidmata ja üliõpilaste kätte jõudmata. Oleks liiga vähe, kui õpperaamatuid ostab iga 10. või 20-nes üliõpilane. Ülikooli õpperaamatute levitamiseks tuleb leida uusi teid nii üliõpilaskonna keskel kui ka väljaspool ülikooli, kui ka üldse uurida küsimust, miks õpperaamatuid ei muretseta.

Isegi praeguste ülikooli õpperaamatute hinna juures terve ülikooli kursuse ulatuses eestikeelsed õpperaamatud ühe teaduskonna kohta võiksid maksma minna 200—250 krooni, milline summa 4—5 aasta peale jaotatuna ei peaks olema ületamatu eesti ülikooli lõpetanu kohta.

Statistilised andmed ilmunud raamatute kohta näitavad, et meil raamatute levik võrreldes vastavat ala õppivate ning sel alal praktilises elus olevate inimeste arvuga on veel väike ning leviku tõusu tohiks loota. Katseist üksikute elukutsetega võib järeldada, et erialalise kirjanduse muretsemine ei ole saanud paljudele veel harjumuseks ja selle propageerimiseks tuleb teha suurt tööd. Asjast huvitatud ametiasutised, Haridusministeerium ja ülikoolid võivad siin oma korraldustega õpperaamatute levikut laiendada.

Erilise abinõuna tuleks pooldada Haridusministeeriumi ja ülikooli ringkondadest algatatud mõtet vähemate stipendiumide ja õpperahast vabastamise arvel anda õpperaamatuid. Samuti tuleb propageerida töömeetodeid, mis harjutaksid õpperaamatute tarvitamist. Ka peaksid ülikooli õpperaamatud leidma suuremat tarvitajaskonda väljaspool ülikooli seinu ning riigiasutistes, milleks üheks abinõuks oleks riigi- ja omavalitsusasutiste juures asuvate erialaliste raamatukogude ellukutsumine ja erikrediidi andmine raamatute muretsemiseks nende raamatukogudesse. Need küsimused vajavad aga juba ministeeriumide vahelist korraldamist, nii et neid oste võidakse arvestada juba raamatu kirjutamisele asumisel ja tiraazi määramisel.

*E. Kull.*

## RAHVA-ARVU VÄHESE JUURDEKASVU PÕHJUSI\*).

Pikemat aega, eriti viimasel ajal, on rahvastiku probleemist kirjutatud päris koormate viisi ja tüütuseni. Ometi ei ole meie jõudnud sõnadest kaugemale. Kuid selge on igale arusaajale eestlasele, et nii ei saa meie edasi, kui me ei suuda takistada sündimuse vähenemist.

Vaatamata arusaamisele laste vähesuse hädaohust, tagajärgede mõistmisest, mis sellest saabub meie majandusele, kultuurile, enesetundele ja poliitilisele iseseisvusele — kestab ometi edasi täiel määral endine seisukord vanade tegudega ja tagajärgedega. Mis aasta edasi, seda rohkem oleme sunnitud tunnustama olukorra tõsidust. Seejuures jääb aga kõik muutmata!

Milles seisneb asi? Kus on jõud, mis määravad meie tegusid ja takistavad asumast sammudele rahvaarvu tõstmiseks? Kui need ei ole arusaamise puuduses, s. o. mõistuse alal, siis tuleb neid otsida mujalt — kas tundmuse vallast või alateadvusest. Nagu üksikut inimest ei juhi sageli, enamikul kordadel elus mitte mõistus, arusaamine, vaid tunne, harjumus, sisetungid, samuti maksab see veel suuremal määral rahvaste kohta. Siin tuleb massipsühholoogia omalt poolt uue tegurina juurde, olles rohkem tunnete kui just mõistuse tegur.

Kokku võttes peaks olema mentaliteet s. o. hingelised põhjused, mis baseeruvad enamikus tunnete kompleksidel, meie laste vähesuse põhjuseks, mitte aga niivõrd arusaamise puudus selle hädaohtudest. See mentaliteet ongi peamiseks teguriks, mis takistab radikaalsete sammude astumist võitluses sündimuse languse vastu

Kui rahva vähesuse sündimuse majanduslikud põhjused tulevad ilmsiks vaesemais kihtides, on hingelised tegurid tähtsamad just haritumais, jõukamais ja keskkihtides. Peale muu on hingelised põhjused eriti seetõttu tähtsad, et nende mõju kooli, kirjanduse, teatri, tehnika, ajakirjanduse, kino jt. hariduslike vahendite kaudu levib üle kogu rahva ja need oma mõju avaldavad juba vaesemateski rahva osades. Kuna eeskuju toime tähtsus on teada, siis on arusaadav, kui tõsiselt mõjub rahva juhtivate kihtide mentaliteet ja laste vähesus rahva laialdasile massele.

Käesoleva artikli allakirjutaja ei tee aga kellelegi üksikult etteheiteid. Kui ta seda teeb, siis kõigile: ka enesele, ümbrusele, oludele, meie ajale. Paistab nimelt, et meie oleme peaaegu kõik teatavas mõttes vaimliselt haiged, sest mentaliteet, mis viib väljasuremisele, ei ole looduse, tervise ja elu lõpmata aastatuhandete elusolendite ahelikus mitte loomulik nähe, vaid peab olema haiglane! Sest tervise mõiste eeldab elu ja edasielamist. Kõik, mis mõjub elu edasikestvuse vastu, millest tekib lõpuks elu kadumine s. o. surm — on haiglane! Haigus võib olla füüsiline, samuti aga ka hingeline. Nagu on olemas keha tervishoid, nii on sama vajalik vaimline tervishoid kas üksiku isiku või kogu rahva suhtes.

Kui see mentaliteet või haigus esineb massiliselt kogu rahva ulatuses ja kui meie oleme kehaliselt terved, siis ei pea viga olema mitte inimestes otsekohe, vaid ümbruses: kas või õhus või igal pool seal, kuhu silmad vaata-

\*) Käesolev artikkel jäi eelmisest numbrist välja ruumipuudusel.

vad, mis kõrvad kuulevad s. o. Ajavaimus! Meil tuleb tunnustada oma seisukorra raskust, panna diagnoos ja ühiselt leida väljapääs!

Mida kujutab kultuurrahvaste väljasuremise hingeelu lähemalt? Millega täidab ta inimese mõtteilma, harjumused, tunded, vaba aja ja juhib tema käitumist?

Meie aja üks vaimne nõue on: rohkem kultuuri „olgem eestlased, kuid saagem eurooplasteks“ — algas omal ajal „Noor-Eesti“ umbes 30 a. tagasi. Nüüd oleme ka euroopluse juba mõnes asjas üle trumpanud, seda näiteks ülikoolihariduse protsendis ja sündimuse tasemes! Oleme otse imenud ja imeme endisse nagu rumalad beebid iga ainet, mis euroopluse nime all teaduses, kunstis, tehnikas, elusisustuses, lõbustustes jm. meile on serveeritud. Oleme koolis, kodus, seltskonnas kõige selle äraseedimisega palju higinud, küsimata sellest, kas see on meie väikerahva organismile ja eestlusele ka vastuvõetav ja kasulik! Meil on olnud päris naiivne usk kõigesse, mis aga tuleb Läänest või seisab must valge peal. Millised on selle tagajärjel nüüd meie varasalved ja milline on see vaimline pagas, mis hädavaajaliste teadmiste, teaduse, kunsti, tehnika jm. kõrval täidab meie mentaliteeti?

Isiku kasvatamine on välja arenanud egoistliku individualismi, isiku kultuse, mis ei hinda ega tunnusta vajalisel määral ühiskondlikku ja rahvuslikku meelsust. Isiku vaimline enese sise-elu, tema rõõmud, mured, püüd tungida elu sügavustesse, võtta elust peamiselt ilu igalt alalt, püüe hoiduda kõrval raskeist pingutustest, „mustast“ ametist, saada kergemat elu äri, tööstuse, haritlaskutsete töös jne. on siin põhielemendiks. Teadus, kunst, haridus — oli ja on isiku teenistuses. Nagu see kellelegi meeldib, nii võib teda harrastada.

Selle mentaliteedi põhiheli arenes igal alal ise moodi, jõudes veidruse ja isegi rumalusteni. Riietuses tervishoidliku, korraliku ja vajaliku stabiilsuse asemel näeme igasugust, eriti naiste omas, moenarrust, kübarate, sukade, jalanõude jm. suhtes. Mis kusaqil Pariisis või mujal mõni rätsep-moenarr või vabrikantide ühing välja mõtleb oma äriartiklite minekuks ja sissetulekute suurendamiseks, seda peab tingimata meie kontoripreili, vabrikutöölise või seltskonnadaam jt. järele tegema. Mis päikeseküllases soojas kliimas on lubatav ja vähegi arusaadav, muutub meie 15—20° kraadise pakase või sügisese poriga ilmastiku juures haiglaselt naeruväärseks ja tervisevastaseks — nagu näit. daamide läbipaistvad siidsukad, kerged kingad, „peanuki“ kübarad jm. Kui kosmeetikas oleks arusaadav tagasihoidlik inetuste ja vigade maskeerimine, moonutatatakse aga siin end tundmatuse ja propageeritakse meil ajalehtedes isegi tradist siniseid silmakulme loomulikkude asemel! Korteris sisseade ja sisustuse korralikkuse, lihtsuse ja maitsekuse kõrval või asemel näeme üksteise ületrumpamise tahet kalliduse, toreduse, peenutsemisega. Sama võime ütelda isikliku ja perekondliku esinduse asjus söökide, jookide jm. suhtes. Lõbustused ja ajaviide olgu muidugi ikka kõige peenem, toredam, uhkem, millele igaüks mitte järele teha ei saa. See viib sageli elupõletamiseni ja tühipalja lõbukultuse. Eelmiste näidete rida võiks vabalt pikendada.

Kogu see mentaliteet on niivõrd üldine, kasvatatud, arendatud ja kaitsitud kirjanduse, kunsti, kino, teatri (operett), kõrtsi, kohviku, ärde reklaami, eeskujude, paraaditsemisega avalikes kohtades, pidudel, tänavail jm., osalt isegi kooli kaudu, et elumõte, elusisu, eluväärtus, elusih ja püüdmine näib ainult sinnera poole õigustatud olevat! See mentaliteet on välja töötat

nud isegi „luksusnaise“ ja „luksuslapse“ tüübid! Iga suurkaupmees, tööstur, üldse rikas, jõukas saab kasutada, valida, osta, tarvitada, omandada kalleid artikleid — riietuse, mööbli, lõbustuse, autode, esindus-vastuvõttude, kohviku või kõrtsiskäimise näol. Aga mis teeb harilik kehv kodanik?

Kui nädal aega või ka kogu päev raskelt töötanud väikepalgaline tööline, käsitööstur, ametnik, haritlane või talupoeg tuleb töö lõppedes kesklinna tänavaile, seisatub äride kirevate moe- ja luksusartiklite ees, kui ta näeb luksuslikke härrasid ja daame, kellel mitte üks, vaid kaks-kolm hõberestast kaelas, kui vuravad mööda luksusautod, reklaamivad peensust, toredust, uusi moode kinod, teatrid, päevalehed ja moežurnaalid; kui igal esmaspäeval ilmuvad ballide kirjeldused üksteisest toredamate kleitide kirjeldamisega ja frakkide arvu loetlemisega — siis miks peab olema vaene ametnik, rakkuskäeline või tipppreili halvem teistest? Kas tema hinges ei tohi tõusta tung ja tahe samavõrdse elustandardi poole? Kui seda teevad ees, tema arvates, avalikult esinevad seltskonna paremad, s. o. rikkamad, siis peab see ju olema õige ja järeletegemise väärt! Kokkuhoid kõhu arvel, kokkuhoid iga hinna eest — et aga saaks olla väliseltki eeskujudega sarnane. Tagajärg: rahva elustandard hingeliste nõuete mõttes ei tõuse mitte aastatega, vaid kuude ja nädalatega! On loomulik sellise hingeelu juures, et ei jätku kuidagi raha ega aega laste jaoks! Ehk kui üle jääb, siis üksikuile! See toreduse ja lõbutsemise nõude üleskihutamine on aga lootusetu, sest üksikud rikkad jäävad ikkagi kättesaamatuks! Ainult nende halb eeskuju ja rahva hinge luksusega mürgitav mõju levineb ümbrusse. Kui luksus, toredus, peenutsemine paradeerib avalikult, rõkkavalt, kiirgavalt, on seevastu lihtsus, tagasihoidlikkus, elusikus töö ja ideelisus varjul, nagu hirmutatud, aralt ja üksikult omaette!

Rahva hingeelu tervendamiseks on vaja senistele tendentsidele vastupidist liikumist. Rahva vaimlise tervishoiu nimel tuleb kuulutada eba-voorusteks liigne luksus, toredus, peenutsemine, liigne väline efekt, ainuüksi fassaadi tarvitamine, egoism. Selle vastu tuleb asuda loomuliku elusisu ja elurõõmu kasvatamisele: seada voorusteks loomulikkus, peen lihtsus, korralikkus, tervislik ilu, püüdlikkus olla ideeline, sisukas, ühiskondlik ja rahvuslik meelsus.

Rahvaste mentaliteet võib muutuda. Seda näeme ajaloos ja meie päevil. Džingiskhaani sõjakas mongol on muutunud budha usu mõjul liigagi vagusaks. Mitte-sõjakas ja vähetülitsev hiinlane muutub vahvaks ja kokkuhoidlikuks rahvaks sõjas Jaapaniga. Venes kasvab üles hoopis uus noorsugu kui vanasti. Saksas näeme tunduvat mentaliteedi muudatust jne. Mainitud mail on mentaliteedi muutmise tegurid olnud mitmesugused, muutmine ise on toimunud ruttu või pikaajaliselt.

Oletades, et rahva laiemates kihtides, eriti maal, aga ka linnades, isegi rikkamates ja haritumates perekondades, kirikuõpetajate, sõjaväelaste, haritlaste jt. seas leidub veel küllalt neid, kes on jäänud oma eluviisides lihtsaks, mõtteviisilt loomulikuks ja terveks, kes teevad igasugust ka mustemat tööd, enese, perekonna ja riigi huvides, — peaks uskuma, et elu tervendamise puuetega tuleb kaasa kindlasti esialgu vähemik eesti rahvast. Siiajuurde seltsivad hiljem kõik need, kes pealtnäha, kuid olude ja ümbruse sunnil on kaasa läinud üldise ainelise ja vaimse jõu ülearuse raiskamisega ja kes tarvitavad igasugust abi, mis aitaks neil hoiduda

raha kulutamast tühipaljale uhkusele, kuna võimalik ja meeldiv oleks lihtsamalt läbi ajada.

Ometi ei ole ette näha, et sellest vabast seltskondlikust aktsioonist midagi erilist tuleks. Üksik aktsioon kustuks otsekohe üldises ajavaimus. Iga üksik inimene, kes avalikult julgeks vastu astuda tegelikkude samumudega üldisele moevoolule, tõmbaks isiklikult enesele vastuaktsiooni. Seepärast on ja jääb ainukeseks teeks riiklik aktsioon. Riiklik poliitika oma autoriteediga, aparaadiga, jõududega ja võimalustega looks nii tõhusa pinna ja aluse, et vastuaktsioon ei saa olla nimetamisväärne. Nagu nimede eestistamine muutus riiklikul kaasabil tõhusaks, sama võib loota ka siin. Pealegi on siin eesmärgiks rahva sündimuse tõstmine ja rahva edasielamine.

Rahva mentaliteedi tervendamine lihtsuse, loomulikkuse, suurema sisukuse ja eluväärtuse poole nõuab väga mitmekesist rakendamist. Juba koolis peab rohkem rõhku pandama mitte üksnes niivõrd teadmiste tuupimisele, kui eriti rahvuslikule, ühiskondlikule ja elu sisemiste sügavamate ülesannete kasvatamisele. Esmajärgus on tähtsad meil igamehe rahvuslikud kodaniku ülesanded ja nende suund, siis alles eriharidus, sisemised elu jaatavad instinktid, tõsine suhtumine ellu, oma tulevikku, väljudes alateadvuslikest instinktides peavad saama kasvatatud ja arendatud; peab õpetama lihtsat ja loomulikku elukäsitust, kontakti loodusega, inimese eluõnne leidmist loomulikkusest, lihtsusest, tervisest ja tööst; noorsoosse peab sisendatama vastikust väljasuremisele viivate moodsa elu pahede vastu. See üldsuund või ilme puudub meie koolil pea täiesti, vähemalt kui üldsüsteem või ettekirjutis kõigub. Vastupidi muud kasvatuse otstarbel sissetoodud nn. klassijuhatajatunnid on mõnes koolis juba muutunud just peenutsemise ja toreduse kasvatamiseks. Et koolist ja koolimajast väljudes noor ei satuks hoopis vastupidiste mõjude alla, tuleb riikliku võimu kaasabil kogu seltskonna mentaliteeti muuta. Vähemalt tuleb võtta paranditsevalt ülejuelamiselt tema aupaistus ja rinna etteajamistatse! Iga kutse tuleb sotsiaalselt lugeda kui töö moraalselt täieväärtuslikuks ükskõik millise teisega ja anda talle väärikune tasu. Sellega kaoks üleliigne võistlus (koos vastava koolikorralduse, eksamite jm.) ja vajaduski alumistest kihtidest ülespoole tungida. Peaasi on, et kõik oleksid haritud, et oleks kindlustatud korralik elustandard — muu ei ole tähtis.

Iga teadus, kunst, üldse iga toiming jm. peab olema esmajoones elu ja rahva edasikestmise seisukohalt kasutatav. Ta peab meid tervendama, elu sisustama, mitte aga mõjuma negatiivselt. Tuleb kasvatada ema- ja isa-instinktide mõju. Tuleb seada lapsed kui loomuliku ja terve elu kehastus ja sümbol aukohale ja mitte mõni sülekoer. Tuleb näidata, et inimene võib olla õnnelik, terve, heas tujus, rahulolev ja rõõmus ka loomuliku, lihtsa, tagasihoidliku elukorralduse puhul. Tuleb uuesti avastada looduse ilu, tervise (resp. kehakultuuri) mõnus, loomulikkuse veetus, tööst rahuldumine. Samuti rõõm säravatest lastesilmadest! Alles sellise mentaliteedi puhul pääsevad täielikult mõjule majanduslikud soodustused abiellumisteks ja lastekasvatamiseks: abielulaenu, lasteabirahad, preemiad, paljude lastega perekondade soodustamine, emade- ja lastekaitse jne.

**J. Vilms.**

# SISEPOLIITILINE RINGVAADE

## VALITSUSVÕIM JA RAHVAS.

Riigikogu kokkutulekuga 11. oktoobril algas sügisene poliitiline hooaeg. Sissejuhatuseks sellele oli 10. oktoobril peetud Isamaaliidu Keskkomitee täiskogu koosolek, kus peaminister K. E e n p a l u esines päevakohase poliitilise kõnega.

Oma pikema kõne ideoloogilises osas analüüsis peaminister isiku ja rahva vahekorda ja asus seisukohale, et isik on kõigepealt kutsutud selleks, et kogu oma eraeluga kui ka avaliku tegevusega teeniks oma rahvast. Rahval on seega esijooneline koht, kuna isik jääb teisele kohale. Elu tuleb ehitada rahva solidaarsuses ja ühtluses, milleks isiku tegevust rahva huvides tuleb pidurdada ja piirata. Rahvast aga tuleb võtta kui organismi oma iseseisvate tunnete ja eesmärkidega, oma iseseisvate taotlustega. Et rahvakeha oleks vastupanev ja tugev, vajab see juhtimist. Rahvakeha juhtijaks on riik.

Käsitades demokraatlikku korda tähendas peaminister, et demokraatlik kord peab tuginema rahva ühtlusele, solidaarsele mõtlemisele, ühispüüetele, ühistele sihtidele ja eesmärkidele. Selles mõttes vajame juhitavat demokraatiat. See juhitav demokraatia aga ei tähenda juhi korda, kuna rahvas võtab valitsemisest osa juhtide valimisega.

Edasi peatus peaminister parteide küsimusel, leides, et meil ei ole tarvis välismailt imporditud põhimõttele korraldatud parteisid. Kui meil parteid kunagi peaksid kujunema, peaksid nad end oma ideoloogiliste kallakutega istutama eesti rahvakehha, tema ajaloo eesmärkide ja suundade külge. Meie tuginema oma voorustele ja oma ideedele ja meil ei ole tarvis ideelist importkaupa, olgu see sotsialism, kommunism või fašism, rõhutas peaminister.

Oma kõne lõpposas peatus peaminister elu ja töövõitluse ülesandetil, millede ümber tuleb rahval koonduda. Selles võitlusülesannete loetelus tõstis peaminister esikohale võitluse oma vaimse iseseisvuse eest.

Selle programmilise kõne lähtekohaks oli sama ühiselulise solidaarsuse põhimõte, mida peaminister rõhutas juba kevadel Vabariigi Valitsuse teadaandes ja kordas suvel Viljandis peetud kõnes. Samuti rõhutas majandusminister L. S e p p Tallinna näitusel peetud kõnes, et ka meie majanduselu tuleb juhtida suuremale solidarismile, sõnastades seejuures solidarismi põhimõtet järgmiselt:

„Solidarsuse põhimõte on ühtlasi eetilise põhimõte. Solidarism tugineb väitele, et inimeste ja ühiskondlikku elu valitsevad põhimõtted on eetilise iseloomuga ja ka majanduselu ei saa teisiti kui nende põhimõtete alusel korraldada. Solidarism ei lähtu mitte ühekülselt kas indiviidist või ühiskonnast, vaid m o l e m a s t k o r r a g a, ühendades üksikisikud, kutsed ja rahvaklassid eetilise-organiliseks tervikuks.“

Nagu nähtub neist kõnedest, on valitsus võtnud oma ülesandeks solidarismi põhimõtete teostamise nii poliitilise võimukorralduse alal kui ka



majanduslikus elus. Seejuures teostatava valitsemisüsteemi üldiseks nime-  
tuseks oleks peaministri terminoloogia järele juhitud demokraatia, millele  
lähema sisu andmine ei pea toimuma mitte väljast laenatud retseptide, vaid  
meie oma oludest järeldatavate lahenduste kaudu.

Et poliitilise elu juhtimist püütakse teostada teatud põhimõtete süsteemis,  
see on tervitatav nähe. Samuti tuleb tervitada solidarismi kui isiku ja ühis-  
konna huvisid kooskõlastava eetilise põhimõtte lähtekohaks võtmist. Sest  
see peaks kindlustama vajaliku ühiskondliku kooskõla ja ühiskonna kui ter-  
viku eesmärkide paremat saavutamist.

Kuid teatud põhimõtte püstitamisega ei ole veel selle eesmärk saavu-  
tatud. Et see tõesti toimuks, selleks tuleb võtta arvesse veel rida asjaolusid.  
Tähtsaim neist on, kuidas teatud põhimõtet teostatakse.

Majandusminister L. Sepp tähendas oma kõnes öieti, et solidarism on  
eetiline põhimõte. Sellekohaselt tuleb ka solidarismi teostada. See  
tähendab aga seda, et solidarismi ei saa teostada üksnes võimuga ja  
administratiivsete vahenditega, vaid selleks on ühelt poolt vaja selle õpetuse  
omaks võtmist rahva poolt ning teisalt „rahvakeha“ ja „riigikeha“,  
teisiti rahva ja võimu koostöö organiseerimist. Ilma nende eel-  
dusteta jääb solidarism vaid programmiks, kuid tõeliselt teostamatuks, vaja-  
line kooskõla saavutamatuks.

Solidarismi põhimõtteist tuleb järeldada, et kogu ühiskond tuleb organi-  
seerida eetilise-organiliseks tervikuks. Selleks pole ühiskondlikul üles-  
ehitamistööd vaja mitte üksnes juhtimist, vaid ka laiemate hulkade kaastööd,  
rahva isetegevuse rakendamist. See ei tarvitse tähendada rahva parteilist  
organiseerimist, küll aga rahva koondamist kaastöök ja koostöök tema  
enese poolt valitud juhikonnaga, mis annab riigi juhtidele ühelt poolt rahva  
seljataguse, teisalt võimaldab rahva aktiivseil jõududel oma soove ja seis-  
kohti väljendada, võimaldab rahval ja valitsusel teineteist vastastikku  
mõjutada.

Peaministri kõne lõpplausete järgi otsustades peaks Isamaaliit olema  
selleks organisatsiooniks, kes peab sidet valitsuse ja rahva vahel, olles üht-  
lasi „rahva keskel peaaegu, juhtijaks ja mõtete levitajaks kõige selle üle,  
mida meie oleme teinud, mida meie teeme ja mis meie ülesannete võitluses  
seisavad alles veel ees.“ Kui Isamaaliidu ülesannet seesugusena võetakse,  
siis see paneb sellele organisatsioonile suuri kohustusi, milledest tuleks teha  
mitmeid järeldusi.

Kõigepealt tuleb arvestada, et Põhiseaduse Elluviimise Rahvarindel  
põhjenev rahvaesindajate koondis Riigivolikogus on laiemal alusega kui  
Isamaaliit. Kui Isamaaliit on rahva ja võimu vahel ühendust pidavaks orga-  
nisatsiooniks, siis jääb see seni ühekülgses, kuni peaks Isamaaliit oma  
alust laiendama kõigi nende koondajaks, kes seisid Põhiseaduse Elluviimise  
Rahvarinde taga või on hiljem ühinenud koostöök Rahvarinde esindajatega.

Peale aluse laiendamise oleks Isamaaliidul veel vajalikumaks uuendu-  
seks, et ta sisemiselt muutuks dünaamilisemaks ja isetegevamaks, kuna seni  
seda organisatsiooni on iseloomustanud passiivsus ja ülevalt tulevate juht-  
lausete ootamine. Kui Isamaaliit tahab edukalt täita oma sidemete ülesan-  
net võimu ja rahva vahel, siis tal ei pea olema tihe ühendus mitte üksnes  
ülespoole võimu juurde, vaid veel suuremal määral alla — rahva juurde.  
Ja arvestama ka seda, kuidas rahvas tunneb.

Nii näib Isamaaliit vajavat veel mõningat uuendust, et täita seda üles-  
annet, mis temalt oodatakse.

## RAHVAESINDUS JA SEADUSANDLUS.

11. oktoobril algas Riigikogu sügisene korralline istungjärk. See istungjärk on uuel rahvaesindusel õieti esimeseks normaalseks tööperioodiks seadusandluse alal, kuna kevadine istungjärk oli lühike ja kulus peamiselt tegevusse rakendumiseks. Seadusandluse alal võeti vastu vaid kolm seadust: Amnestiasaadus, Kalandusseaadus ja Eesti Maakrediitseltsi pantlehtede eest tagatise andmise seadus. Sügiseseks istungjärguks jäi samal ajal komisjonidesse veel neli seadust — Põllutöölise seadus, Meistrite, õppinud tööliste ja tööstusõpilaste seadus, Ärimaksuseaduse kehtimapaneku seadus ja Majandusliku kutseoskuse seadus.

Riigikogu istungjärgude vaheajal on Vabariigi Presidendil edasilükkamatul riiklikul vajadusel õigus seadusi anda dekreedina. Dekreediõigust ongi rahvaesinduse suvisel vaheajal kasutatud võrdlemisi rohkesti — Vabariigi Presidendi dekreedina anti vahepeal kokku 19 seadust. Need olid väljaandmise järjekorras: Protsentpaberite emiteerimise seadus, Omavalitsuste Teataja seaduse jõustumise tähtaja edasilükkamise seadus, Linnaseaduse muutmise seadus, Vallaseaduse muutmise seadus, Vabadussõja invaliidide sõidusoodustuse seadus, Vabaduse Risti kavaleride soodustamise seaduse muutmise seadus, Tollipõhitariifide seaduse muutmise ja täiendamise seadus, Tööpõlgurite töölaagrite seadus, Riigi Trükikoja põhimääruse muutmise seadus, Meremeeste tööaja seaduse muutmise seadus, Trükiseaduse muutmise seadus, Tollipõhitariifide seaduse täiendamise seadus, Välismaalaste pärimisõiguse korraldamise seadus, Kaubanduskomitee seadus, Veksliseadus, Tšekiseadus, Tollipõhitariifide seaduse muutmise seadus, Riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse täiendamise seadus ja Tallinna Ehituskruuntide Fondi seaduse muutmise seadus.

Neist seadustest tuleb tähtsaimaina esile tõsta Tööpõlgurite töölaagrite seadus, mis taotleb kasvatuslikke eesmärke töö aiasse tõstmiseks, ja Veksliseadus ja Tšekiseadus. Viimastega ühtlustatakse vastava kokkuleppe alusel Eesti vekli- ja tšekiõigus Lätis ja Leedus samasuuguselt kehtima pandava vekli- ja tšekiõigusega.

Riigikogu kokkuastumisel tulid vahepeal antud dekreedid läbivaatamisele ja seisukoha võtmisele Riigivolikogu vastavates komisjonides. Riigivolikogu komisjonid tunnistasid peale aruandjate ja valitsuse esindajate seletusi antud dekreedid otstarbekohasteks ja otsustasid peale ühe nende muutmise või kehtetuks tunnustamise ettepanekuid Riigivolikogule mitte esitada. Erinev seisukoht võeti Tööpõlgurite töölaagrite seaduse kohta, mille suhtes vastav komisjon pidas tarviliseks esitada Riigivolikogule ettepaneku algatada seaduse muutmise seaduse laiendamise mõttes.

Istungjärgu esimesel koosolekul esines sissejuhatava kõnega Riigivolikogu esimees prof. J. Uluots. Ta märkis, et Riigikogul tuleb oma tegevuses arvestada kaht tõsiasja — et Riigikogu tegevuse aeg on piiratud 6 kuuga aastas ja et tegemist on kahe kojaga. Seepärast peab Riigikogu püüdma oma töös võimalikult kiiresti talitada, mis aga ei pea tähendama, et töö sooritataks pealiskaudselt.

Põhimõttelisest küljest ütles Riigivolikogu esimees, et rahvaesindajad on suurel määral ka kohtunikud. „Ka meie ütleme ja mõistame õigust kõige selle kohta, mis ühiskondlikes vahelkordades peab edaspidi aset leidma“.

Märkides edasi, et viimasel ajal on hakatud kõnelema juhitavast parlamentist, tähendas Riigivolikogu esimees, et parlament peab end kõigepealt

laskma juhtida üldistest põhimõtetest. Neiks põhimõtteiks olgu parima arusaamise ja tõetundmise järgi teenida maad, rahvast ja riiki. Seejuures „selles teenimises peab olema omavaheline võistlus. Ja see on hea, kui võisteldakse selleks, et võida hästi, otstarbekohaselt, võimalikult suurema tulemusega teenida oma maad, oma rahvast ja oma riiki.”

Need Riigivolikogu esimehe seisukohad sisaldavad meie praegustes oludes väga olulisi põhimõtteid. Nendega on ühelt poolt märgitud rahvaesinduse osatähtsus riigielu korraldamisel ja teisalt märgitud viis, kuidas ka erinevate arusaamistega jõud peavad üldsuse huvides ühiselt töötama. Seesugust vastastikuse mõistmise põhimõtet ei tuleks rakendada mitte üksnes rahvaesinduses, vaid ka rahva juhtkonnas laiemas ulatuses, et ühises töös arendada Eesti elu paremuse poole.

*E. Salurand.*

# MAJANDUSLIK RINGVAADE

## VALLAOMAVALITSUSTE REFORM.

Meie vallad kuni 1937. a. 1. maini tegutsesid 1866. a. 19. veebruari Vallakogukonna seaduse alusel. Selles seaduses oli tehtud küll mitmesuguseid muudatusi ja täiendusi, kuid seadus ise oma põhikujus oli pärit 1866. aastast. Meie vallakogukonnad on ise osalt pärit ka tollest ajast. Suurem osa meie valdu senisel kujul loodi aga 1890-date aastate paiku talurahvaasjade komissaride poolt. Nende ligi 50 aasta eest rajatud valdadega tegutsesid meie maaomavalitsused senini. Kuid juba Asutavas Kogus 1920. aastal tunnetati, et Eesti iseseisvumisega on tarvis ka maaomavalitsused rajada oma-riikluskohasele alusele ja senisest mõisakogukonna-süsteemist saada lahti. Kuid asi ei nihkunud. Maareformi teostamine, mõisade jaotamine ja teiste riiklikkude ülesannete korraldamine nõudsid tähelepanu endale. Maaomavalitsuste reform jäi teostamata. Osalt on see seletatav ka selle reformi teostamise sisepoliitiliste raskustega. Kogukondlik omavalitsuste reformimine on olnud alati ja kõikjal raskemaid küsimusi valitsemise alal. Kogukondliku omavalitsuse ümberkorraldamine satub alati kohaliku „kolka-poliitikaga” vastuollu, mille ületamine nõuab reformi teostajailt palju julgust, selget pilku ja visadust.

Eesti iseseisvusajal algatati vallaseaduse muutmist juba Asutava Kogu omavalitsuskomisjonis 1920. a. Selle komisjoni poolt koostatud seaduseelnõu järgi oli arvestatud keskmiseks valla suuruseks 2000 elanikku.

Teises projektis, mis esitati 1922. aastal Vabariigi Valitsuse poolt Riigikogule, oli arvatud valla suuruseks minimaalselt 2500 elanikku. Kolmandas Kohtu- ja Siseministeeriumi poolt 1930. aastal koostatud projektis asuti seisukohal, et normaalse valla elanike arv peaks olema vähemalt 2000.

Vallaseaduse põhilauseid ja valdade reformiküsimusi on kaalutud mitmel korral ka Maaomavalitsuse Liidus ja Omavalitsustegelaste kongressil 1933. a. Kõikjal on toonitatud seniste valdade ümberkorralduse vajadust ja väikevaldade liitmise tarvidust.

Väljatöötatud projektides ja Eesti Maaomavalitsuste Liidu põhilausesetel on valla elanike arvu miinimumiks 2000 ja 1922. aastal Vabariigi Valitsuse poolt Riigikogule esitatud seaduseelnõus — koguni 2500. Kuid ka teoreetilised — optimaalse — paraja valla suuruse kalkulatsioonid on näidanud, et meie praeguse majandusliku arengu astme ja kodukondlikkude funktsioonide juures on meil parajaks vallasuuruseks 2000—3000 elanikuga vallad.

Peale selle on võetud omaks valdade ümberkorraldusel põhimõtted, et vallamaja peaks asuma võimalikult valla tsentrumis ja võimalikult keskuses, kuhu peaksid olema koondunud või tulevikus koonduma kõik selle valla elanikkonna tähtsamad asutised ja ettevõtted. Selle põhimõtte kohaselt on kavatsus mitmetes valdades asetada vallamaja linnadesse. Vald peaks olema terviklik territoriaalselt kui ka rahvastiku poolest. Kaugus valla keskusest on üheks teguriks, mis on olnud määrava tähtsusega asjaoluks valdade ümberkorraldamisel. Teoreetilised kalkulatsioonid on näidanud, et kui meie vallad oleksid kõik ühesuurused kuusnurgad, oleks maksimaalseks keskuse kauguseks praeguste valdade juures 5—6 km, uute valdade arvu juures aga 7—8 km, seega on maksimaalne keskuse kaugus uute valdade juures kasvanud teoreetiliselt 2 km. Kuid arvestades kui palju on maal liiklemisolu viimase 50 aasta jooksul paranenud, kui palju jalgrattaid ja mootorsõidukeid on muretsetud maal, lisaks sellele bussiliinide võrk on tihenened. Kõik see on teinud vallamajasse liiklemise hõlpsamaks ja kiiremaks. Lisaks sellele saab korraldada palju asju posti ja telefoni teel. Kokku võttes võib tänapäeval vallamaja asuda kaugemal kui 50 aastat tagasi.

Neil põhimõtetel tegeliku kava koostamisel on võetud arvesse ja tehtud korrektiive: a) geograafiliste tingimuste, 1) eraldavate tegurite: vete, jõgede, järvede, soode ja metsade; 2) ühendavate tegurite: teestiku, asustusühenduse; b) maapinnase kvaliteedi ja puhtakasurublade arvu; c) keskuse suuruse ja selle gravitatsiooni jõu; d) rahvuslike momentide; e) ajalooliste momentide alusel.

Valdade territoriaalse ümberkorralduskava koostamisele asusid eriteadlased Siseministeeriumi ülesandel 1935. aasta mais. Kava valmis 1. nov. 1935 ja saadeti pärast seda seisukoha võtmiseks ajutisile maavalitsusile. Novembri lõpul ja detsembri algul 1935. a. korraldati maakondade viisi valdade ümberkorralduse kava läbivaatamiseks nõupidamisi Siseministeeriumis, 1935. a. detsembris on olnud kava informatsiooni korras Vabariigi Valitsuses, kes väljatöötatud kava kiitis heaks. Kava jäi seejärel ajutiselt seisma, kuid ministeerium jätkas kava viimistlemist.

14. IV 1938. a. ilmus valdade piiride ühekordse korraldamise seadus, millega anti õigus Vabariigi Presidendile oma otsusega vallapiiride ühekordseks korraldamiseks. Käesoleva aasta juunis saadeti 1935. a. koostatud kava vallavolikogudele seisukoha võtmiseks. Maavalitsused esitasid järkjärgult 7. juulist kuni 22. augustini k. a. ministeeriumile seisukohad ning ettepanekud esitatud kava ning vallavolikogude arvamuste kohta. Siseministeeriumis vaadati ja kaaluti seejärel läbi kõik 1935. a. kava kohta esitatud Maaomavalitsuste ja vallavalitsuste ettepanekud kava muutmiseks või täiendamiseks, kaaluti läbi kõik delegatsioonide suulised ja kirjalikud avaldused, koguti täiendavaid andmeid mitmesuguseist asutisist ja koostati lõplik kava, mis paari muudatusega Presidendi poolt 7. okt. kiideti heaks ja otsustati.

Presidendi otsuse kohaselt jääks meil senise 365 valla asemel 248 valda. Likvideerimisele tuleb seega 117 valda. Jõustub otsus 1. aprillist 1939. a.

Nagu nähtub seletuskirjast 1938. a. vallapiiride reformi kohta, annab valdade reform lähemas tulevikus rahvamajanduslikku kulude kokkuhoidu ca 300 tuh. krooni aastas. Selles summas on arvatav kokkuhoid personaali alal ca 135 tuh. kr., ca 100 tuh. kr. — majapidamise ja kantselai kulude alal ja ca 50—70 tuh. kr. — teiste keskasutiste arvel. Valdade korralisist 1936./37. a. kuludest moodustab see kokkuhoid ca 5,4%. Selle summa ulatuses on võimalik teha teisi kogukondlikke produktiivsemaid kulusid või kergendada kodanike koormist. Kuid üldiselt on teada, millistes kehvades oludes meie maakoolid praegu töötavad. Kahtlemata suudavad uued elujõulised vallad kooliolusid kiiremini parandada ja kultursemaiks muuta, kui seda suutnuksid vased vallad. Jääb ära suure arvu vallamajade ehitamine likvideeritavail valdadel ja selle asemel on võimalik ehitada koolimaju või pöörata enam tähelepanu rahvatervishoiu ja rahva arvu kasvamise probleemidele.

Valdade reform ei ole ainult valdade piiride tehniline ümberkorraldamine. Valdade reform löikab sügavale meie maa ühiskonna koetisesse. Ta rajab meie omariikluse kohasele alusele meie kogukondliku maacomavalituse, kõrvaldab kuni tänapäevani säilinud mõisa ja „vene kroonuliku“ süsteemi meie maa ühiskonnast, muidugi ei toimu see üle öö. Kahtlemata jookseb enne palju vett merre, kui kohanetakse uue olukorraga. Valdade reform rühmitab ümber kogu meie maa ühiskonna. See toob kahtlematult elevust ja asetab kogu seltskondliku töö uute olukordade ette ning tingib nendega kohanemist. Lisaks sellele tuleb korraldada ümber senised isikuvalimisringkonnad, konventide piirid ja kõikide teiste asutiste tööpiirkonnad, kes on senini oma tööpiirkondi korraldanud valdade järgi. Võib olla on õigus hr. Siseministril, kes valdade reformi peab ulatuselt maareformi järgmiseks. Kuid see kõik toimub meie omariikluse parema tuleviku nimel. *E. K.*

## VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

### VIIMASEID VÄLISPOLIITILISI SÜNDMUSI.

Vaadeldes Kesk-Euroopa seisukorda pärast Austria anschlussi juhtisime tähelepanu sellele, et nüüd, arvestades Saksamaa juhi Adolf Hitleri kõnet 20. veebruarist k. a., võib oodata Kolmanda Riigi välispoliitist aktsiooni sudeedi sakslaste küsimuses. Ühtlasi kaalusime sellise aktsiooni väljavaheteid ja avaldasime arvamist, et teatavad võimalused küsimuse lahendamiseks Saksamaale soodsas mõttes on olemas.

See arvamine on tõsiasiade poolt leidnud kinnitust varemini, kui vahest arvata võidi. Ükskõik missuguselt seisukohalt vaadata sündmuste arengut, alates 13. märtsist kuni 29. septembrini, millal Münchenis kirjutati alla 4 riigi kokkulepe Sudeedimaa üleandmise kohta Saksa riigile, näeme ühtainust kindlat tahet teostada seda ühendamist võimalikult ruttu ja kõigi takistuste kiuste — ühte punkti kontsentreeritud ja ühesainsas suunas tegutsev tahet. Võime sellesse tahtesse suhtuda nii või teisiti, kuid ei saa salata tema olemasolu, samuti ka tema resoluutsust ja lõplikku edu. Viimane oleks jäänud tulemata ainult siis, kui teisel pool oleks seisnud vastu vähemalt sama koondatud tahe. Kuid seda ei leidunud.

Õigust öelda, puudus paljudel isegi ettekujutus sellest, kuivõrd põlevaks muutub probleem ja kui rutulist ning otsustavat käsitlemist ta vajab. 24. aprillil, kui sudeedi saksa partei juht Konrad Henlein esines 8 punktist koosnevate nõudmistega, oleks küsimus vististi olnud lahendatav Tšehhoslovakkia riigi raamides. Kuid selleks olnuks vajaline Henleini nõudmiste otsekohene ja integraalne vastuvõtmine. Arusaamine selle vajalikkusest ei puudunud nähtavasti mitte ainult Tšehhoslovakkia laiemates hulkades, vaid isegi Praha Hradžinis. Nagu Austria-Ungari, mille vanimaks pärijaks ta on, nii ka Tšehhoslovakkia oli alati ühe päeva ja ühe otsuse võrra viivituses, tähendas Mussolini ühes oma kirjutises sarkastiliselt, kuid tabavalt.

Võidakse öelda: välise kallaletungi või ähvarduse ees oli võimatu taga-  
neda. Ka ei hakka meie eitama välise käe mängusolekut Tšehhoslovakkia sündmustes. Kuid raskuspunkt ei seisne mitte selles, vaid selles, et ajalt nähakse ette võimalusi ja neid püütakse vältida. *Gouverner c'est prévoir* ütleb prantsuse vanasõna. Kahjuks jättis Praha välispoliitika, eriti dr. E. Beneši oma, selles suhtes palju soovida.

Tšehhoslovakkia riigi loomist sellisel kujul, nagu see sai Versailles' rahu-sepikojas, tuli kirjutada mitte ainult Thomas Masaryki osavuse, vaid suurel määral ka hea konjunktuuri arvele. Keegi võib-olla polnud sellest tõsi-  
asjast teadlikum kui kadunud Masaryk ise, kelle tõsisemaks sooviks niihästi riigi rajamisel kui ka hiljem ülesehitavas töös oli näha tšehhi rahva suhteid teiste rahvustega sellistena, et need enamvähem kindlustaksid rahuldava koostelamise. Rahvuste rahuliku koostöö tähtsusest kahtlemata oli teadlik ka Masaryki lähem kaastöeline ja järeltulija presidendi toolil Beneš, kuid ta oli jõuetu sellest tegema praktilisi järeldusi, eriti aga kindlasti vastu astuma ideoloogiale, mis Tšehhoslovakkia rahvustest püüdis luua üht „tšehhoslovaki rahvust“, näha rahvuste riigis rahvuslikku riiki. Beneši kui Tšehhoslovakkia välispoliitika pideva juhi kardinaalne eksimus seisnes aga selles, et ta ei suutnud endale selgeks teha üht elementaarset tõde: riigi välispoliitika võib olla edukas ainult siis, kui ta ei sea endale eesmäärke, mis ületavad riigi sise-  
mise kandejõu.

Tšehhoslovakkia liiduleping Prantsusmaaga oli sihitud Saksamaa vastu ja oli tõsiselt mõeldav ikkagi Versailles' Saksamaa suhtes. Aga mis tagas seda, et suurriigi osa maitsenud üle 60-miljoni elanikuga riik lõpmatult sellisesse seisundisse jääb? Kas ei osutanud juba esimesed pärastrõõja aastad tugevaile revisjoni-püüdeile, mida, muide, soodustasid või sallisid mitte keegi muu, kui Tšehhoslovakkia enese liitlased ja sõbrad Inglis- ja Prantsusmaa? Versailles' lepingu järkjärguline kõdunemine kirjutab Tšehhoslovakkiale käskivalt ette paralleelse tagasitõmbumise kui ainsa šansi hoiduda konfliktist tugevneva naabriga. Selle asemel valis Beneš liidulepingu Nõukogude Liiduga, kuigi tal oli teada, et relvastumise vabaduse endale tagasi võtnud naaber igas sellises lähenemises Nõukogude Liidule peab nägema tema irriteerimist, kui mitte väljakutumist.

Kui ajaloolised kokkupuuted ja hiljutised kogemused tegid erapooletuse Saksamaa suhtes ebapopulaarseks, siis dikteeris elu alalhoidmise instinkt ette korrektsete suhete vajadust vähemalt teiste naabritega. Ka selles suhtes ei suutnud Praha konstruktiivset joont leida. Isegi Poolaga, kelle soovide rahuldamine oleks olnud võrdlemisi odav, jäi vahekord kogu aeg ebanormaalseks.

Abessiinat nimetatakse kollektiivse julgeoleku ohvriks. Ütlus on õige selles mõttes, et neguse riigil oli ainult kaks valikut: kas kapituleerida või

loota Rahvasteliidu abile. Tšehhoslovakkial kollektiivse julgeoleku öied seisid konkreetset silmade ees, kuna samal ajal Saksamaa sõjalise jõu pidev suurenemine igale objektiivsele vaatlajale pidi tegema vastavas proportsioonis problemaatiliseks Prantsusmaa ja Nõukogude Liidu appituleku võimaluse Tšehhoslovakkiale.

Põhiliselt ekslikult valitud seisundis võis dr. E. Beneš, kui kriis puhkes, piirduda ainult taktikaliste malekäikudega. Seda ta ka tegi, kuigi mitte alati õnnelikult. Inimlikult tunneme tõsiselt kaasa tšehhi rahva kurbadele üleelamustele, kuid töö austamine sunnib tunnistama, et selle rahva pettumus kahtlemata ei oleks olnud nii suur, kui tema juhtkond isegi poliitilises taktikas oleks seisnud oma ülesande kõrgusel.

28. septembril Inglise alamkojas peetud kõnes paljastas Inglise peaminister Neville Chamberlain ühe tõsiasja — mida objektiivne vaatleja võis tajuda juba varemalt — nimelt, et Saksa riigikantsler Berchtesgadeni kohtumisel 19. septembril teatas oma tahtest marssida Sudeedimaale isegi siis, kui ta seega riskiks välja kutsuda uue maailmasõja. Millal Saksamaa juht sissetungi otsuse tegi, seda selgitab lähemalt ajalugu. Kuid jälgides sündmuste arengut sammammult ja lugedes tähelepanelikult kõnet, mida Hitler pidas oma parteikongressi lõpupäeval, 12. novembril, ei saa minna mööda 21. mai sündmustest. See oli päev, millal Tšehhoslovakkia valitsus, toetudes kuuldustele Saksa sõjaväe mobilisatsioonist, otsustas lipu alla kutsuda mitme aastakäigu tagavaraväelased. Tšehhoslovakkias eneses ja väljaspoolgi kiideti seda otsust kui julget ja tarka sammu riigi iseseisvuse kaitseks ja mindi vaikides mööda Saksamaa väidetest, et tal tol ajal ei olnud vähematki kavatsust mobiliseerida või nihutada vägesid Tšehhi piirile.

Mobilisatsiooni kohta öeldakse, et see tähendab väljakutset tugevamale, ähvardust nõrgemale. Nüüd, pärast viimaseid sündmusi, ei kahtle vististi enam ka tšehhid, et nende 21. mai mobilisatsioon tähendas mõlemat. 28. mail — deklareeris Nürnbergis Hitler ja kinnitas seda hiljem Spordipalees, et — nädal pärast Tšehhi mobilisatsiooni tehti korraldus Saksa relvastatud jõudude suurendamiseks ja kindlustustöö ehitamiseks Saksa-Prantsuse piirile, määrates ühtlasi ehitustööde lõpuleviimise tähtajaks eeloleva talve tuleku. Hitleri sõnade ja tegude võrdlemine sunnib järeldama, et 21. mai Tšehhoslovakkia küsimuses etendas sedasama osa, mis Schuschniggi rahvahäätetus Austrias: ta forsseeris sündmusi, mis poleks tarvitsenud otsekohe iseendast järgneda. Tänapäeval ei kahtle keegi, et Schuschniggi hoidumine rahvahäätetusest oleks Austria klerikaalsel diktatuuril võimaldanud püsida mõne hea aja. Nagu Schuschniggi rahvahäätust nii ka Praha valitsuse mai-mobilisatsiooni peeti Berliinis Saksamaa provotseerimiseks ja vastati selle peale aktsiooni kiirendamisega.

Sisult ekslikuks tuleb lugeda ka Tšehhoslovakkia teist mobilisatsiooni 23. septembril. Veel rohkem: selle kaardi väljamängimine tähendas võtta enda peale äärmiselt suurt riski. Ainsaks õigustuseks sellele sammule võis paista Chamberlain-Hitleri kõneluste katkemine Godesbergis, millele võis järgneda Saksa vägede liikumapanek. Kuid see oli ainult üks võimalus, ja, nagu sündmuste käik näitas, sugugi mitte ainus ning paratamatu. Kuulsa Godesbergi memorandumini vaheletulek andis Saksamaale manööverimise võimalusi ja tõi lõppude lõpuks kaasa seda, et Tšehhoslovakkia ultimatumini asemel Hitlerilt pidi vastu võtma 4 suurriigi, nende seas ka oma sõprade,

ultimaatumi — tõsi küll, veidi pehmemas sisuga, kuid selle eest veelgi lühema tähtajaga.

Müncheni kokkuleppe allakirjutamisega oli Beneši viimane kaart löödud, ühtlasi aga ka otsustatud tema kui riigimehe ja Tšehhoslovakkia riigi saatus.

Vaatleme nüüd tagajärgi. Sudeedimaa loovutamine Saksamaale sai sissejuhatuseks revisjoni-laviinile. Cieszyni kaotus Poolale ja ungarlaste maalade tagasiandmine Ungarile, mis ei lase enda peale kaua oodata, tähendab seda, et Tšehhoslovakkia kui jõutegur langeb Kesk-Euroopa malelaualt välja. Ja seda sõltumatult sellest, millise kaju võtab slovakkide ja Karpaadi ruteenlaste saatus. Sest isegi parimal juhul, s. o. kui slovakkid ja ruteenlased jäävad senisesse riiki ja kui uued piirid saavad rahvusvahelise tagatise, pole Tšehhoslovakkia püsimine mõeldav ilma taganemiseta piinlikku erapooletusse, umbes Helveetsia eeskujul, nagu seda soovib ka lord Runciman oma ettekandes Neville Chamberlainile 21. sept. s. a., erapooletusse, mis võrdub loobumisega aktiivsest välispoliitikast. Kuid kes ütleb, et uute piiride kindlaks määramisel ja garantiide andmisel Saksamaa, Itaalia, Poola, Ungari ja Rumeenia poolt ei teki raskusi? Tšehhoslovakkia erapooletus tähendab aga seda, et Prantsusmaa ja Inglismaa oma välispoliitilisest aktivast peavad vastava suuruse maha kustutama ja sisse kandma passivasse. Samavõrra paraneb muidugi Saksamaa seisukord, millele lääneriigid tasakaalu säilitamiseks peavad otsima vastukaalu mujal. Sellega pole aga kaotuste arv veel lõpul. Vastavalt Tšehhoslovakkia erikaalu vähenemisele ei tõuse Saksamaa erikaal mitte ainult läänerinde, vaid ka Doonau ja Balkani riikide suhtes. Kuigi seda muudatust vahest kaalub üles Poola ja Ungari tähtsuse tõus, jääb ikkagi küsitavaks, kui võrd viimane tuleb kasuks lääneriikidele. Teatavat tasakaalu pakuks Poola-Ungari ühise piiri joone loomine nii, et Karpaadi ruteenlased või slovakkid või mõlemad tuleksid liita näit. Ungariga. Tahetakse koguni kõnelda Itaalia huvist niisuguse kombinatsiooni vastu, tingitud Itaalia kartusest Saksa ekspansiooni ees. Kas Poola-Ungari ühine piir saab tõsiasjaks, seda näitab tulevik. Mis puutub Itaalia kartusesse Saksa ekspansiooni ees, siis tuleb kõigepealt tõendada, et Berliin-Rooma telje ülesanded Itaalia seisukohalt on purgitud — tõendus, mida saab anda alles siis, kui on täpsalt teada, milles need ülesanded seisnevad. Kuna „telje“ üheks funktsiooniks on seni olnud just Saksa ekspansiooni soodustamine, siis oleks ekslik Itaalia teesklemisele omistada suuremat tähtsust.

Mõistagi ei ole sellega veel antud vastust küsimusele: kui püsiv on Müncheni rahu ise? Kas ei järgne sellele teisi sündmusi, mis jõudude vahelkorda eespooltähendatud suunas veelgi rohkem muudavad?

Suurriikide omavahelistes suhetes kahtlemata on võimalik see „*peace in our times*“, millest kõneles Neville Chamberlain Münchenist tagasi saabudes. Kui ainult osutataks senisest suuremat arusaamist teineteise mentaliteedist ning vajadustest ja kui avaliku arvamise väljendusvahendid viidaks tagasi seisundisse, kus nad ei teeni vihavastu õhutamist, vaid rahvaste lähendamist. Nelja suurriigi — Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia — vahel ühise keele leidmine viiks Hispaania küsimuse lahendamisele, asumaade tagasiandmisele Saksamaale ja lõpuks arvatavasti ka relvastuse piiramisele. Nelja-kontsert ilma Nõukogude Liiduta tähendaks vastuolu tekitamist Ida- ja Lääne-Euroopa vahel, viie-kontsert oleks aga vaevalt võimalik, kui võtta arvesse Saksamaa ja Itaalia senist suhtumist Nõukogude Liidusse. Mõlemal juhul Prantsuse-Vene liit vaevalt saab säilitada oma täht-



sust, mis juba praegugi tunduvalt vähenenud, ja tuleb arvestada ka Poola-Prantsuse liidu nõrgenemist, kui mitte täielikku kustumist.

Palju ebamäärasemad on väikeriikide väljavaated. Müncheni kokkuleppes Itaalia unistused 4 suurriigi direktoriumist on esmakordselt leidnud konkreetse väljenduse, Rahvasteliidu põhikirjas sisalduv riikide üheõigusluse printsiip on taganenud mitteüheõigusluse ees, ja suurriigid omistanud endile, kuigi ühel konkreetjuhul, korraldusvõimu väikeriigi kohta. Väikeriikide rahu ja puutumatus sellises seisukorras ei sõltu eeskätt mitte nende eneste tahtest, vaid „suurte“ vahelistest suhetest. See on labiilne tasakaal, mis püsib senikaua, kui jõud teineteist üles kaaluvad. Niipea kui jõud hakkavad teineteist üles kaaluma, tekib hädaoht, et rahu püütakse osta väikeriikide arvel, kusjuures, nagu Tšehhoslovakkia kogemused näitavad, ohvriks langevad eeskätt need, kes oma huvisid ja võimeid ei suuda kainelt hinnata ja neist teha tarvilikke järeldusi praktilisele poliitikale. Väikeriikide, nende seas ka Eesti, välispoliitika nüüdsest peale muutub eeskätt mänguks jõudude tasakaalul. See ei tarvitse ilmingimata tähendada võimaluste ja edu vähenemist senisega võrreldes, küll aga toob ta kaasa tarviduse tunnustada seda olukorda, arvestada tegureid nii nagu nad on, viimaste omavahelist suhet ja jõudude mängust tuletuva resultaadi võimalikku suunda. Et seejuures mõtlemisviis tuleb vabastada pealetükkivatest või pealelükatavatest sümpaatiatest või antipaatiatest, peaks olema endastmõistetav.

Briti peaminister saabus Münchenist tagasi tuues kaasa veel Inglise—Saksa rahudeklaratsiooni, milles mõlemad riigid väljendavad oma taht mitte enam minna sõtta teineteise vastu. Roomas arenevad läbirääkimised Briti—Itaalia suhete normaliseerimiseks, mis omakorda sõltub Hispaania kodusõja lahendamisest. Liiguvad kuuldused Prantsuse—Saksa rahudeklaratsiooni avaldamisest Briti—Saksa deklaratsiooni eeskujul. Samal ajal jätkatakse aga relvastamist kahekordse innuga — selge tundemärk, et vastastikune usaldus puudub. Rahu on esialgu päästetud. Kõik muu seisab endiselt küsimismärgi all.

*Ardo Pearu.*

## AJAKIRJANDUSE VEERGUDEL

### VANA LAUL.

Ida-Preisimaal, Königsbergis, ilmub saksa Reichsnährstandi väljaandel nädalakiri „Wochenblatt der Landesbauernschaft Ostpreussen“. Selle 26. augusti s. a. numbrile oli ligi lisatud lendleht, mis kandis pealkirja: „Deutsche Kultur im baltischen Land“. Pildid-ülesvõtted on järgmised: Tallinna üldvaade, Rannavärv, Mustapeade maja, Suure gildi maja. Herman Rode poolt maalitud altar Niguliste kirikus, Bernt Notke poolt maalitud „Surmatantsu“ stseen Niguliste kirikust, Narva raeoja trepp, saksa kodaniku maja Narvas, saksa patriitsi maja Narvas, Tartu Jaani kirik, Pärnu raeoja portaal, Pöide kirik, Püha Georgi kuju Riia Mustapeade majast, Püssirohu torn Riias, Suure gildi saal Riias, Ordulossi varemed Rhedenis.

Kirjutis ise on järgmine:

„Sõit aurikul Stettiinist Revali on täidetud põnevusega, mis igaühte valdab, kes võõrale maale reisib. Aga missuguse imetlusega lahkume meie Revalis oma pisikeselt laevalt: meie silme ees tõuseb linn kindlustatud müüridega ja tomidega, mitte teisiti, kui paljud teised linnad meie kodumaal. Meie läbisime risti ja põigiti Baltimaa, Narvas, praeguse Eestimaa põhjapoolsemas punktis, Dorpatis, saksa ülikooli vanas asukohas, Riias, praeguse Lätimaa pealinnas — iga pool nägime meie saksa kirikuid ja doome, saksa rækodasid, saksa kaupmeeste ja käsitööliste gildimaju, saksa patriitsiperekondade uhkeid maju, saksa ordulosse; need kõik varjasid enestes saksa kunstitööde rikkalikke kogusid. Sellel maal ei tundnud meie endid võõras-tena, sest et midagi meile võõras olla ei saanud. Selle maa ajalugu on tükk meie ajalugu, tema kultuur on saksa kultuur, loodud saksa olemuse sügavusest ja saksa rahva elutahte jõust, mis lõi selles oma suuruse möödu- matud tunnistajad.

Saksad on need olnud, rüütlid, kaupmehed, käsitöölised ja kõigepealt alati talupojad, kes saksa idakolonisatsiooni päevil, 13. sajandil, kõnnumaast tegid viljakandvad ja rikkad maad ning kinkisid neile suured linnad ja sadamad, tänavad ja külad. Kohalikele rahvaile eestlasile ja lätlasile löid nad aga kultuurilise omaleu kui ka rahvusliku endatunde arengu eeldused, mis alati jälle saksa kaitset ja saksa abi vajasisid, kõigepealt vana tsaaririigi kuulmata venestustungi vastu, kelle rikkaid Läänemereprovintse Baltimaa moodustas. Tänapäeval aga, peale seda, kui Baltimaade rahvad riikliku iseolemise saavutasid, unustavad mitmed neist sageli oma kooliõpetajate omakasupüüdmata abi, mis end kõigepealt Venemaa punase revolutsiooni päevil avaldus, kui saksa vabakorpuste võitlejad need olid, kes neid maid enamluse laine eest kaitsesid. Peale selle aga võõrandasid nad sakslastelt maaomanduse, katsusid saksa kaupmehelt ja käsitööliselt nende elualused ära võtta, et saksa rahvast, kellele nemad ise kõige eest tänulikud peaksid olema, ära hävitada. Baltimaade välisilme aga tunnistab alati saksa rahvast ja saksa kultuurist.”

—va.

## KAS MINEVIKU REVISJON?

„Danziger Vorposten'is“ 17. septembril s. a. on ilmunud Artur Reiss'i sulest artikkel pealkirjaga: „Mineviku revisjon. Balti riikide suhtumine ja Eesti eskuju“. Toome selle allpool kärpimata kujul.

„Saksa väeosade võidud, mis hiigla Venemaa põlvedele surusid, tasan- dasid balti rahvastele teed iseseisva riikluse poole. Leedu rahvas võis peale seda, kui ta Ilmasõja järel uuele riiklusele jõudis, mis võimaldas tema endise keskaegse riigiseisundiga kui ka territoriaalse ulatusega ning poliitilise kaa- luga mitte üheski vahekorras seisva, oma iseseisvale ajaloolle kui riigi rahvas tagasi vaadata. Eestlased ja lätlased ei olnud aga kuni tänini oma riigini veel jõudnud. Kui valitsetav kiht olid need mõlemad rahvad oma vaheldu- vate valitsejate ajaloo objektiks. Kõigile kolmele rahvale oli aga ühiseks jooneks, et nad — leedulased uniooni tõttu Poolaga — oma rahvuslikus koosseisus otsustavalt nõrgendatud — ilma ühegi lootuseta ja ka ilma ühegi otsustava omariikluse tahteta mõõtmata Venemaa riikluse side- metes suikusid kuni Saksamaa tsaaririigi purustas ja siis ise vaenlaste ülevõimule alistus. Ainulaadne, isegi kõige

juugematele unistustele iial ettenähtamata seisukord pakkus neile rahvastele võimaluse ja nad oskasid seda kasutada.

Ikkagi jääb aga küsitavaks, kas neil oleks olnud jõudu iseseisva riikluse haaramiseks, kui mitte saksa uurimused, kui mitte saksa teadusemeeste, luuletajate ja kirikuõpetajate tööd, eriti aga keeleuurimise valdkonnas nende peatäiesti kadunud rahvustunnet poleks elustanud ja nende rahvuslikku enesetunnet poleks tugevdanud. Läti ja Eesti kohta kirjutab, et ainult ühteainust häält käesolevaga esitada, professor dr. Paul von Sokolovsky oma raamatus „Baltikum — Venemaa“: „oma esinemise esimestest päevadest alates hoolitsetesid Baltimaade luteri usu kirikuõpetajad kõigiti selle eest, et pärisrahva keelt ära õppida ja nende täiesti arenemata keeli nõnda kaugele arendada, et selles kõike võiks õppida, mida pühakirja tundmine nõudis. Piibli, laulu- raamatute, katekismuse ja teiste usuliste kirjatööde tõlkimisega panid need jutlustajad aluse eesti ja läti kirjandusele. Kuna nad samal ajal Saksamaa reformaatorite eeskujul järgisid, hoolitsesid nad tagajärjerikkalt eesti ja läti rahvakooli loomise eest, millega umbes 19. sajandi keskpaigal kirjaoskatus pea täies ulatuses kõrvaldati. Saksa luteri usu vaimulikud nägid eesti ja läti rahvapärasuse eest hoolitsemises oma tähtsamat ülesannet, mille varju protestantliku ratsionalismi valitsemispäeval isegi usulised sihid kippusid jääma.“

Samuti oli ka Leeduga. Need olid sakslased, kes esimese leedu grammatika kirjutasid ja selle kaudu leedu kirjakeele löid. Täiesti teadlikult töötati saksa pool leedu rahvapärasuse säilitamiseks, et teda kaitseda lõpliku venestamise eest. Et seda valgustustööd Vene valitsuse all elavate leedulaste seas ainult Ida-Preisimaal sai juhtida, on täiesti arusaadav. Friedrich Cock kirjutab: „ainult kui Tilsitis saksa teadlaste asjaliku ja eelarvamisvaba hoolitsemise kaudu haritlaskonna ring kujundati, mis leedu rahva omapära uuesti valguse kätte tõstis, võis leedu venestamist tõkestama hakata. Preisi politsei lubas seda, et paljud tuhanded leedukeelsed ajakirjad ja raamatud üle piiri Venemaale saadeti, kus leedu keelt valjusti rõhuti. Ragniti, Tilsiti ja Heidekrugi trükikodades valmistati need relvad Suur-Leedu vabastamiseks.“

Tänapäeval ei taheta aga Läänemere kirdemaadel midagi kuulda neist eeldustest, mis nende riikide loomist üldse võimaldasid. Ka seda ei soovita enam teada, et eestlaste ja lätlastega juba palju sajandeid kooselanud balti sakslased aitasid idast pealetungivate enamlaste vägede verise tagasilöömisega kindlustada nende riikide püsimise algeid. Revalis ja Riias kõnelevad ainult väarikate tornide ja uhkete kirikute müürikiivid sellest, et sakslased need olid, kes need maad maailmale kindlustasid ja kultuuri esimesed peatuspaigad löid.

Eriti aga lätlased on praegu sellega hakkama saanud, et nad endile uut ajalugu luuletavad, mis ainult nende eneste soovikujudele vastab, mitte aga tegelikkude sündmuste käigule sajandite vältel. Läti ajalookirjutamisel ei ole teadusliku uurimisega palju midagi ühist. Ta seisab täielikult uue Läti riikluse teenistuses. Ta on verevaene, kunstlik konstruktsioon. Ei ole midagi imestada, et säärase suhtumise juures oma minevikku katsutakse kõike kõrvaldada, ümber töötada või täiesti

maha vaikida, mis möödunud aegu meelde tuletab. Eriti sakslased Lätimaal teavad sellest laulda kurba laulu.

Ka leedulased on sellega hakkama saanud, et oma ajalugu revideerida. Ka nemad hoolitsevad tugevasti selle eest, et „leedulust“ Meemelimaal ajalooliselt tõestada. Seejuures unustavad nad täiesti, et Melno järve rahu 1422. aastal — sellest ajast arvates on Meemelimaad pidevalt saksa ülemvalitsuse all olnud — sellistes olukordades sõlmiti, mis leedu vürsti Vytavits't mitte ei takistanud lahingus löödud rüütliordult ka Meemelimaad nõudmast, kui seda tegelikult Leedu maaks loeti või tema kohta mingisuguseid nõudmisi võis olla. Kuid mitte ainult Meemelimaani ei ulatu Leedu kavatsused. Leedus on olemas ka ajaloolasi ja kirjanikke, kes tõsiselt selle eest hoolitsevad, et kogu Ida-Preisimaad kui endist Leedumaad kujutada, mille kohta on leedu rahval põhjendatud nõudmisi. Üldtuntud on ju leedu „Rytas'e“ ravav argument, kes oma numbris 1. okt. 1934. a. kõik uurimistagajärjed märkusega lõpetas, et „kõik arvamused, mis praegusaja saksa väärõpetlaste poolt levitatakse, et Ida-Preisi mitte leedu ei ole, olla täiesti mitteusutavad; sest ainult mõni poliitiline sõgepea, mõni Adolf Hitler ilma teadusliku ettevalmistuseta võib seda välja arvata ning saksa teadus püüab temale meelt mööda olla.“

Selle eriskummalise seisukohavõtu kohta, mis sarnaneb emadest loobumise ja oma mineviku revisjoniga, on hilja aja eesteesti sõjaväe ülemjuhataja kindral Laidoner värskendaval viisil seisukoha võtnud, kui ta eesti isamaalise liidu noorte kokkutulekul Dorpatis oma rahva mineviku ja oleviku kohta sõna võttis. Selles kõnes ütles eesti esimene sõdur eesti noorusele, kuidas tuleb vaadelda oma rahva minevikku, ilma et selle mineviku üle häbi tunda saksa-balti kihi ajaloolisi tegusid eitamata. Kindral oli veel praegu Eestimaal kohati valitseva arvamuse vastu, et eestlased on 700 aastat orjastatud rahvas ning maa saatuse kujundamise osavõtust välja lülitatud olnud. See vaatekoht olla põhiliselt vale. Eestlased on küll võitluse võõraste vastu kaotanud, kui rahvas aga ei ole nad ialgi kadunud olnud. Maa oli saanud ainult uue ülemkihi, mis alaliselt eesti rahvast enesest täiendust sai. Ei ole midagi imestada selle üle, et see ülemkiht võõrast rahvusest oli ning võõrast keelt kõneles. Säärane seisund olla olnud ka paljudes muudes Euroopa maades.

Siis ülistas kindral Laidoner orduriigi tähtsust eesti rahvale. Eestimaa riiklik kujund, orduriik, on olnud eeskujulik sisse-seade tasakaalustatud võimukorraga. Ta on suure ülesehitava töö teostanud ja 350 aasta vältel on ta nõnda kindlustatud olnud, et ta Ivan Julma ja tema moskoviitide karjad, kes endi ligipääsu Läänemerele jõuga otsisid, tagasi võis lüüa. Meie peame, nii ütles kindral, orduriigi aegseid uhkeid losse mitte kui eestlaste alistamise tunnistajaid käsitama. Need monumentaalsed ehitised on parimad tõendid kultuurile ja heaolule, mis siis Eestimaal valitsesid, kuna teistes Euroopa osades sõjad ja segadused valitsesid. Need kantsid on ehitatud kaitseks välise vaenlase vastu. Kultuurilised ja majanduslikud eeldused on nende loomiseks vajalikud olnud, sest on võimatu neid luua piitsa surve all. Iialgi ei oleks võinud väikene orduriik võitluses ida vaenlasele vastu pidada, kui seda võitlust ülemkiht ükski oleks kandnud. Orduvägedes võitlesid eestlased vaprasti kaasa. Selle pärast, nii kinnitas kindral Laidoner, ei ole ka võimalik,

et keskäeg eesti ajaloost lihtsalt kustutatakse, kuna see rahvas ka siis riigiolemisest osa võttis. Lõpuks seadis kindral Laidoner orduriiki praegusele Eestile eeskujuks. Ainult selliselt enesekindel riik, mis nii konsolideeritud oli, kui omal ajal orduriik, võib ka praegustel rasketel aegadel välispoliitiliselt ennast avaldada.

See kindral Laidoneri kõne on küll seda väärt, et eesti noorusele õiget pilti eesti minevikust anda, pilti, kus eesti noorus oma rahva minevikule uhke võib olla ning kust ta kindlalt äratundmisele jõuab saksa ülemkihi väärtusest Eestimaaale. Meie ei taha siin küsimust arutada, kas see ülemkiht aastasadade jooksul eesti rahva seast juurdekasvu sai või mitte. Paljutähtsam on, et eestikindrale eesti rahvale ajalugu sellises valgustuses on käsitanud, mis saksa ülemkihi tähtsust valgustab, ilma et ta tumedat varju möödunud sajandite eestlusele heidaks. Ainult selline ajaloo käsitus võib tulevikule olla kasulik ja viljakas.

Meie oleme sellele seisukohavõtule oma mineviku vastu tähelepanu juhtinud, kuna balti rahvaste suhtumine oma minevikku mitmekülgsest valgustab nende suhtumist nendega üheskoos elavate saksa rahvusrühmade ning nende kaudu kogu saksa rahva vastu. Rahvad, samuti kui üksikinimesed, võivad sama vähe oma minevikku korrigeerida, olgugi et mõni valesti mõistetud riigitarkus seda soovitavaks võiks pidada. Balti sakslus ja saksa hanseaadid on siiski kord Läänemere ajaloos juhtivat osa mänginud. Need on määravad tegurid olnud, kes pikka aega selle ruumi saatust on määranud. Ja võimupoliitiline kui ka kultuurne raskekaalulisus, mis omane on saksa rahvale, viitab sinna, et ka tulevikus teda idaruumis igal juhul peab arvestama.

Kindral Laidoneri kõnet ei tsiteerinud meie mitte seepärast, et baltlaste poolt juba ammutuntud tõsiasju veel kord kinnitatult näha. Meie tervitame neid väljendeid aga seepärast, et nad praktilist tähtsust omavad. Säärasel ajaloo käsitusel on see külg, et ta eestlaste ja sakslaste kooselu tänapäeva Eesti riigis mõjutab ja viljakamaks muudab. Kui see kibedus möödub, mida kindral Laidoneri poolt tagasilükatud ajaloo käsitus eesti rahvas saksluse vastu on tekitanud, kui see saksluse osatähtsus eesti rahva jaoks on tunnustust leidnud, kui selle üle selgusele on jõutud, et saksa orduriik oma rüütililossidega arvult väikest eesti rahvast üheskoos selle paremate poegadega võidurikastes võitlustes hiigla idanaabri vastu kaitses ja säilitas, siis ei tohiks eesti pool ühtegi kahtlust olla selle kohta, et ka tulevikus usaldusrikast koostööd Eesti riigi rahva ja saksa rahvusrühma vahel võiks tervitada, kõigepealt aga peaksid teised idarahvad, kes oma olu ainult vastuolus sakslusega kujutella võivad, seda sõjaväelise juhi otsekohest ja iseteadvat seisukohavõttu enesele eeskujuks võtma." —*va.*

*Toimetuse järeilmärkus:* käesoleva küsimuse ligema käsitluse juurde asume lähemates ERK-i numbrites.

## „PÕHISEADUS JA RAHVUSKOGU“.

Præguse Riigikogu kokkuastumise eel ilmus müügile meie raamatuturul ainulaadne teos: Põhiseadus ja Rahvuskogu. Raamatu väljaandja on Rahvuskogu üldkoosoleku juhatus. Raamat on trükitud Riigi trükikojas ning varustatud hulga piltidega vasesügavtrükis Tohver ja Ko'lt. Raamat on suures formaadis, heal paberil ja, nagu öeldud, varustatud suurepärase vasesügavtrükis piltidega, välimuselt nägus ja trükitehniliselt korraldatud suure arusaamise ja armastusega.

Raamatu väljaandjad on taotlenud raamatu väljaandmisega laiemate kodanike hulkade tutvustamist Rahvuskogu töö ja tegevusega. Koguteosesse on paigutatud peale Rahvuskogu otsuste tulemuste, s. t. vastavate seaduste tekstide, ka üksikasjalised kirjeldused Rahvuskogu tööst, samuti on seal antud olulisemaid põhjendusi Rahvuskogule esitatud ja tema poolt väljatöötatud Põhiseaduse eelnõu kui ka muudatuste kohta, selgitavaid ülevaateid, kõnesid ja memuaare.

Meie raamatuturult on kuni siiani pea täiesti puudunud teosed, mis oleksid käsitlenud meie seadusandlike asutiste tööd ja tegevust. Meie endiste Riigikogude, rääkimata Asutava Kogu töödest, puuduvad igasugused ülevaated ja kirjeldused peale väga subjektiivset laadi memuaarilaadsete kirjelduste. Kahtlemata on see ka olnud üheks põhjuseks, mis pärast laiemad rahvahulgad meie seadusandlike asutiste tööst ja tegevusest on informeeritud äärmiselt ühekülgsest ainult parteipoliitiliste tegelaste subjektiivseist sõnavõttudest. On kahtlemata vajalik sedalaadi teoste, kui seda on „Põhiseadus ja Rahvuskogu“, väljaandmine ka edaspidi nii selgitava kui ka riigipoliitilise ajaloo materjalina.

Koguteose „Põhiseadus ja Rahvuskogu“ sissejuhatav osa sisaldab præguse Riigipresidendi ja Sõjavägede ülemjuhataja sissejuhatavaid kirjutusi ning nende arvamusi kehtivast Põhiseadusest.

Koguteose I osa on pühendatud kehtiva Põhiseaduse ajaloolise tausta kirjeldamisele ja selgitamisele. Prof. J. Uluots artiklis „Eesti Vabariigi konstitutsioonilised aktid“ annab väga kokkuvõtliku kuid küllaldaselt selgitava ajaloolise ülevaate meie taasiseseisvunud riigi viimastest, konstitutsioonilistest aktidest. Selle järel võtab sõna peatoimetaja E. Laaman ning kirjeldab meie Põhiseaduse kriisi arenemiskäiku. Kriisi peateguriks peab tema üleilmlikku majanduskriisi ühes sellele järgnevate nähetega, pärastsõjaaegseid psühholoogilisi tegureid, eriti julgeoleku puudust homse päeva kohta, ning lisategurina võtab arvesse meie avaliku arvamuse ettevalmistamatust. Ta peab suurt osa meie poliitilisest juhtkonnast rohkem oma poliitilise ideoloogia vangiks kui selle valitsejaks. Ta märgib, et see juhtkond uskus oma poliitilist korda funktsioneerivat niikuini ilma erilise hoolitsuseta, loodusseaduslikult, nagu ka eestlast juba loomu poolest demokraatlikuks peetakse. Seetõttu ei pandud õigel ajal tähele oma riigikorra laostumise sümptome ega haardud vajalisi vahendeid selle ravimiseks. Ilmkahtlemata on aga viimasena

nimetatud tegur meie viimaseaja riigipoliitilises elus mänginud suuremat osatähtsust, kui sellele praegu omistatakse.

Samuti märgib omas artiklis mainitud autor mitmeid väärnähte meie poliitilises elus. Nii kriipsutab ta eriti tugevalt alla endiste poliitiliste rühmitiste ükskõiksust nn. riigikogude põhiseaduseelnõude muutmisel, mainib J. Tõnissoni ütlust, et meil on raske riiklikku tahet välja kujundada ning toob esile Riigikogu juhatuse imeliku seisukoha, millest nähtub, et sealpool asuti seisukohale, et ka juriidiliste puuduste üle seaduseelnõudes rahvas hääletamisel ise peab otsustama.

Järgnevas artiklis J. Klesment peatub pikemalt poliitilise olukorra kujunemisel pärast põhiseaduse muudatuste vastuvõtmist, 12. märtsi sündmuste ja sellele järgnevate sündmuste kirjeldamisel ja hindamisel. Siin on autor kogunud palju uudset materjali meil veel kõigil meelesolevate sündmuste kohta ning annab nende arengukäigust objektiivse ja üksikasjalise selgituse.

Samuti selgitab järgnev artikkel samalt autorilt lühidates joontes uue Põhiseaduse algeelnõu, selle aluseid ja põhimõtteid.

Koguteose II ossa on paigutatud kõned, mis peetud juhtivate riigitegelaste poolt uue Põhiseaduse arutamisel Rahvuskogus. Nii on sinna paigutatud: Riigivanema K. Pätsi kõne, J. Klesmenti kõne, N. Reeki kõne, J. Uluotsa kõne ja A. Anderkoppi kõne. Nende kõnede avaldamisega koguteoses on antud selgitav ülevaade nii kogu põhiseadusest kui ka selle detailide tähendusest.

Koguteose III osa koosneb Artur Mägi suurepärasest ülevaatlükust ja põhjalikust artiklist „Põhiseaduse koostamise käik Rahvuskogus“. Siin on äärmiselt objektiivselt ja ülevaatlükult autor asunud oma ainese käsitamisele ning meie silme ees rullub kogu oma ulatuses põhiseaduse arutamise käik. Suurepärase kokkuvõtlikkusega on autor käsitletud vaidlusi ja üksikuid põhjapanevaid põhimõtteid, mida on avaldanud Rahvuskogu liikmed seaduse arutamise ajal, ning lugejale saab selgeks, miks ja mispärast kehtiva Põhiseaduse sõnastus on võtnud tema praeguse kuju. Nimetatud artikkel on koguteose põhjapanevamaid ja tähtsamaid artikleid.

Raamatu IV ossa on koondatud teose II osa eeskujul jällegi juhtivate riigitegelaste sõnavõttud Rahvuskogu tegevuse lõpetamisel. On avaldatud Riigivanema K. Pätsi kõne, Rahvuskogu esimese koja esimehe J. Uluotsa kõne, Rahvuskogu teise koja esimehe M. Punga kõne.

Koguteose V osas leiame meie üksikuid väikesi artikleid põhiseaduslike küsimuste kohta üksikuil Rahvuskogu liikmeilt. A. Palvadre käsitleb võimude lahususe ja tasakaalu probleemi uues Põhiseaduses, J. Kokk — rahvast riigivõimu kandjana ja riigivõimu teostajana. J. Uluots — Vabariigi Presidenti, A. Piip — Vabariigi Valitsust, A. Anderkopp — Riigikogu, A. Palvadre — kohtuid uue Põhiseaduse alusel, E. Laaman — kodaniku põhiõigusi ja kohuseid, V. Vellner — kohalikke omavalitsusi, M. Pung — kutsealaseid omavalitsusi, N. Reek — riigikaitse probleemi uues põhiseaduses, A. Piip — vähemusrahvusi, A. Roos — kasvatust ja haridust, J. Järve — kirikut, O. Rütli — Põhiseadust ja tööd, K. Terras — Eesti Vabariigi Põhiseaduse kehtimapanekut ja üleminekuaega. Kõik need artiklid on lühikesed ja kokkuvõtlikud ning nende sihiks on anda ülevaatlisku selgust Põhiseaduses käsitatud üksikute konkreetsete küsimuste kohta, anda neile teatavat hinnangut. Koguteose koostajad märgivad eriti, et need kirjutused ei taotle Põhiseaduse ametlikku kommenteerimist. On ju arusaadav, et akti, nagu seda on Põhiseadus, millel on äärmiselt suur ja määrav ühiseluline tähtsus, saab kom-

menteerida ainult üldtunnustatud autoriteetide poolt selliselt, et nende poolt võetud seisukoht omaks ka üldtunnustatud vastuvõetavust. Sellepärast on tervitatav koguteose koostajate seisukoht kui ka nende hool üksikute autorite valimisel, kusjuures siiski oleks tahtnud, silmas pidades autorite kvalifikatsiooni kui ka teemade valikut, et üksikud küsimused, mis omavad põhjanevat tähtsust ja mida on suvatsetud käsitleda ainult mõnel leheküljel, oleksid käsitletud olnud pikemalt ja põhjanevamalt.

Koguteose VI osas on kirjutused Tupitsalt, Mälgult, Järvelt ja Karlsonilt, mis kannavad memuaarikirjanduse laadi ning kus autorid puhtsubjektiivselt ja kohati luulelis-paatoslikult käsitlevad Rahvuskogu töid.

Teose VII ossa on paigutatud Rahvuskogu tegevus arvudes ning VIII ja IX ossa Põhiseaduse tekstid, kusjuures tekstide osas oleks võinud avaldamist leida ajaloolise materjalina ka meil ennem kehtinud Põhiseadused kui ka üksikud selle parandamiste katsete eelnõud. X ossa on paigutatud üksikud seadused, mis juba tuletuvad Põhiseadusest.

Raamatu ilmumist tuleb tervitada nii sisult kui ka nägususelt. See on raamat, mis ei tohiks puududa ühegi poliitiliselt mõtleva kodaniku laualt ning samuti meie soov — ärgu jäägu see raamat ainukeseks, vaid hoolitsegu iga seadusandlik kogu selle eest, et ka tema töötulemustest jääks järele faktiline materjal, millest informatsiooni võiksid hankida võimalikult laiemad kodanike hulgad.

*K. Sörgava.*

### Trükivigade õiendus.

Eelmises numbris artiklis „Arupärimise õigus“ palutakse lugejaid parandada järgmised eksitavad trükivead:

Lk. 101, ülalt 21. rida on „kehtimisega“, peab olema „kehtima panemisega“. Lk. 104, ülalt 5. rida on „määramata“, peab olema „määrata“. Lk. 104, alt 13. rida on „ühed“, peab olema „rikutud“. Lk. 105, 21. rida alt on „lahendab“, peab olema „loendab“.

---

Ilmub 6 korda aastas. Tellimishind: aastas kr. 3.—, poolaastas kr. 1.70.

---

Vastutav toimetaja: *K. Sörgava.*

Väljaandja: *Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi*, Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

---

R. Tohver & Ko trükk. Tallinn 1938.



## ERK

on ainuke rahvusmõtet kandev ajakiri Eestis

## ERK

ilmub 1938. aastal Tallinna ERK'i väljaandel 6 numbrit, iga number vähemalt 3 trükipoogna suuruses

## ERK

on oma kaastööliseks koondanud üle 50 tuntud kultuuri-, majandus- ja avaliku elu tegelase

## ERK

käsitleb kultuuri-, majandus- ja ühiskondliku elu küsimusi rahvuslikult seisukohalt — iseseisvalt, sõltumatult ja päevakohaselt

## ERK'i

tellimise hind on kr. 3.— aastas. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused üle riigi ja ERK'i talitus, Tallinnas, Pärnu mnt. 10–16, telefon 463-07. Posti jooksev arve 131

---

*Kvaliteet mööbleid  
kodudele ja ametasutustele*

.....  
.....  
.....  
.....

.....  
.....

.....  
.....  
.....  
.....

*Tellige mööblitehaselt*

**A.-S. „MASSOPRODUKT“**

TALLINN, TARTU MAANTEE 73.

TELEFON 308-96.

---

*Reserveeritud*

**Ä**rge unustage oma

vara ja elu  
kindlustamast

**„EEKS-MAJA” S**

ASUT. 1866. A.

**TALLINN**

Harju **45**

Kodukeskjaam 478-08

**SÜGISUUDISEKS**

**moodsaid daamide  
kleidi- ja mantli-  
riideid,**

**härade ülikonna-  
ja palituriideid.**

Et Teil oleks võimalus aeg-  
sasti ja rahulikult kaaludes  
täiendada oma sügisriietust,  
oleme varakult varustanud  
oma riidekauplused kõigi  
sügishooaja uudiskaupadega

**A  
S „TEKLA”**

**riidekauplused**

Tallinn, S. Karja 15;  
Pärnu mnt. 6;  
Estonia pst. 11.

Haapsalu, Kuressaare, Must-  
vee, Narva, Petseri, Pärnu,  
Rakvere, Valga, Viljandi,  
Võru.

**Jälgige uudisväljapanekuid  
meie kaupluste vaateakendell**

*Kaubandusühisus*  
***„Mineraal”***

*S. Berner & P. Sander*

Tallinnas, Inseneri tänav 3  
T e l e f o n 462-65  
Telegr. aadr.: Sanko – Tallinn

Petrooleum, bensiin, nafta, auto- ja määrdeõlid,  
autokummid jne. Müük suurel ja väikesel arvul

Hind 60 senti.